

SYSTEMATICKÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM STREDOVEKÉHO MESTA NA PRÍKLADE BRATISLAVY

PETRA ŠIMONČÍČOVÁ KOÓŠOVÁ – †BRANISLAV LESÁK

Abstrakt: Príspevok je analýzou takmer sedemdesiatročného archeologického výskumu (po roku 1954), ktorý sprevádza stavebnú činnosť v priestore stredovekého mesta. Téma je ohraničená z geografického i chronologického hľadiska. Zameriavame sa v ňom na Bratislavu, mesto uzavreté medzi hradbami. Chronologicky sme štúdiu vymedzili obdobím stredoveku a včasného novoveku, t. j. 13.–16. storočím. Analýza¹ sa snaží zodpovedať otázku, či je možné v živom, neustále sa meniacom teréne ovplyvnenom požiadavkami majiteľov, realizovať systematický výskum stredovekej lokality.

Kľúčové slová: Bratislava – archeologický výskum – stredoveké mesto – štatistika.

Systematic archaeological research of a medieval town on the example of Bratislava

Abstract: This contribution is an analysis of almost seventy years of archaeological research (since 1954) accompanying construction activity in the area of a medieval town. The subject is delimited both geographically and chronologically. It focuses on Bratislava, a city encircled by walls. Chronologically, the study spans the Middle Ages and the early modern age period, i.e. the 13th–16th centuries. The analysis² attempts to answer the question of whether it is possible to carry out systematic research on a medieval site in a living, constantly changing environment influenced by the demands of the current owners.

Key words: Bratislava – archaeological research – medieval town – statistics.

Archeologický výskum v stredovekom meste je v porovnaní s výskumom zaniknutých osád, sakrálnych stavieb či fortifikácií ovplyvňovaný mnohými faktormi, je behom na dlhú trať. Mesto je stále živý organizmus rozrastajúci sa plošne, poznačený mnohými prestavbami, ktoré sa v ohraničenom priestore hradieb sústreďujú na pomerne malej ploche a zvyšujú či menia terén v priebehu storočí. Je to priestor, ktorý neustále bol a je upravovaný podľa potrieb vlastníka, a preto výsledok archeologického bádania je zložitejšie interpretovať. Napriek tomu, že lokalita – stredoveké mesto je dlhodobo skúmaná, je ťažké konštatovať v našom prípade na príklade Bratislavy, že po viac ako sto rokoch výskumu možno výsledky sumarizovať. V mestách ovplyvňujú bádanie hlavne stavebné aktivity vlastníkov či investorov, pri ktorých sú dokumentované zaniknuté archeologické situácie častejšie formou záchranných výskumov ako výskumov na vedecké a dokumentačné účely.

Bratislava je jedným z dlhodobo skúmaných miest na Slovensku. Dominantnú úlohu pri archeologickom výskume tu zohrali dve-tri inštitúcie, ktoré ho v jej historickom centre realizovali a jeho výsledky sústreďujú vo svojich fondoch a v dokumentačných oddeleniach. Mesto Bratislava má vytvorené vlastné inštitúcie, ktoré sa venujú výlučne jeho skúmaniu.

Archeologický výskum Bratislavy je možné rozdeliť na výskum stredovekého mesta – historického jadra, vnútorných predmestí ohraničených druhou líniou hradieb a Bratislavského

1 Hodnotiaca štúdia vychádza z témy 51. medzinárodnej konferencie *Archaeologia historica*, v roku 2019 na hradě Křivoklát, *100 let archeologie středověku v ČR a střední Evropě*. Jej cieľom je štatistické zhodnotenie výskumných aktivít na vymedzenom priestore, pohľad na históriu a perspektívy mestskej archeológie, nie zameranie sa na jednotlivé témy, ktoré možno v rámci nej rozvíjať.

2 The evaluation study is based on the theme of the 51st *Archaeologia historica* international conference held in 2019 at Křivoklát Castle, *100 Years of Archaeology of the Middle Ages in the Czech Republic and Central Europe*. Its aim is a statistical assessment of research activities in the defined area, a look at the history and perspectives of urban archaeology, not a focus on individual topics that can be developed within it.

hradu,³ ktorý tvorí samostatnú kapitolu. My sa pri našich úvahách a analýzach sústredíme na prvú, eventuálne druhú skupinu.⁴

Archeologický výskum Bratislavy v 20. storočí

Prvá polovica 20. storočia

Právnu ochranu kultúrnych pamiatok zabezpečoval po vzniku prvého Československa (1918) Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku, ktorý sa v roku 1922 transformoval na Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku. Archeologické bádanie koordinoval Československý štátny archeologický ústav v Prahe, ktorý vznikol v roku 1919 pod gesciou Ministerstva školstva. V tom čase bol archeologický výskum nielen v Bratislave obmedzený nedostatočným počtom archeológov a profesionálnych pracovísk (Resutík 2019, 43). Veľkú zásluhu na ňom mali manželja V. Mencl a D. Menclová, ktorí pracovali v Štátnom referáte na ochranu pamiatok. Vďaka nim bol realizovaný stavebno-historický výskum Bratislavského hradu (Mencl–Menclová 1936) či zdokumentované základy Kostola sv. Vavrinca (Mencl 1935).

Päťdesiate roky 20. storočia

Najstaršou mestskou inštitúciou, ktorá sa zaoberala aj archeologickým výskumom a sústredovala vo svojich zbierkach archeologické nálezy, bolo Mestské múzeum. Vzniklo v roku 1868. V súčasnosti existuje pod názvom Múzeum mesta Bratislavy (MMB; Resutík 2019, 40). Jeho pracovníci realizujúci archeologický výskum sa zameriavajú predovšetkým na súčasné mestské časti Devín a Rusovce, kde sú vysunuté pracoviská múzea. MMB zhromažďuje vo svojom fonde nálezy z územia dnešnej Bratislavy a je možné tu nájsť aj dokumentáciu k uskutočneným výskumom.

V roku 1924 vzniklo Slovenské vlastivedné múzeum, ktoré sa v roku 1940 spojilo so Zemědělským múzeom, čím vytvorili Slovenské múzeum. Neskôr, v roku 1961, spojením so Slovenským národným múzeom v Martine vzniklo Slovenské národné múzeum. Už v rámci Vlastivedného múzea (1924) existoval odbor historicko-archeologický a od roku 1932 aj odbor pravekej archeológie. V roku 1969 bol vytvorený v rámci SNM Ústav archeologický (AÚ SNM), ktorý sa v roku 1989 vyčlenil ako organizačná jednotka – Archeologické múzeum SNM (AM SNM; SNM 2022; Resutík 2019, 43–44). Múzejní zamestnanci realizovali a realizujú archeologický výskum, no nezameriavajú sa výlučne na územie Bratislavy. Výsledky ich práce (nálezy, dokumentácia) sú ukladané do depozitára a dokumentačného oddelenia múzea.

Inštitúciou, ktorá realizovala archeologický výskum v Bratislave, buď priamo alebo cez externých spolupracovníkov, je Archeologický ústav SAV. Etabloval sa zo Štátneho archeologického ústavu, ktorý sa v roku 1953 včlenil medzi ústavy Slovenskej akadémie vied (Resutík 2019, 46).

Dôležitú úlohu v päťdesiatych rokoch 20. storočia zohrával Pamiatkový ústav (založený 1. 1. 1951), eventuálne Slovenský pamiatkový ústav (SPÚ; premenovaný v novembri 1951). V priebehu ďalších rokov došlo viackrát k zmenám jeho názvu a štruktúry. V roku 1958 sa premenil na Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (SÚPSOP) a napokon v roku 2002 na Pamiatkový úrad SR (PÚ SR; PÚSR 2014).

K zaujímavým nálezom z tohto obdobia patrí objav stredovekej hrnčiarkej pece, ktorú v roku 1951 zdokumentoval A. Piffel počas stavebných prác na Primaciálnom námestí (Piffel 1965). V roku 1953 sa začal výskum Bratislavského hradu, pričom práce koordinovala Katedra teórie

3 Na Bratislavskom hrade bol archeologický výskum realizovaný od polovice 20. storočia. Možno ho chápať ako dlhodobý i keď ho vykonávali viaceré inštitúcie, nie je komplexne spracovaný a nálezy z neho sú uložené na rôznych miestach. Výskum Bratislavského hradu realizoval Archeologický ústav SAV, Archeologické múzeum SNM, Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave a súkromná archeologická spoločnosť Via Magna.

4 Témou predloženej štúdie je vyhodnotenie mesta ako priestoru archeologického záujmu. V prípade Bratislavy sa zameriavame na obdobie, keď bola autonómnym kráľovským mestom (1291, získanie mestského privilégia). V rovnakom čase sa uzavreli aj hradbami, čo nám umožňuje sledovať vývoj na presne vymedzenom geografickom priestore. Pri niektorých témach bolo potrebné uviesť aj vývin v staršom období.

a dejín architektúry SVŠT (prof. A. Piffel) a Mestské múzeum. Na systematický výskum sa prešlo v roku 1958 pod vedením B. Pollu a T. Štefanovičovej. Od roku 1961 výskum zastrešoval Archeologický ústav SAV (Resutík 2019, 46, 48).

Výnosom Povereníctva kultúry SR bola v roku 1954 zriadená Štátna mestská pamiatková rezervácia Bratislava (ŠMPR Bratislava) v k. ú. Bratislava-Staré Mesto (Kowalski 2020). Tým mala byť zabezpečená ochrana archeologických nálezísk v historickom jadre.

Šesťdesiate roky 20. storočia

V šesťdesiatych rokoch 20. storočia sa začala na území historického centra Bratislavy rozsiahla stavebná investičná činnosť. Do záchranných výskumov, ktoré boli realizované popri stavbách, sa zapojili pracovníci Mestského múzea i Archeologického ústavu SNM.

K významným a rozsiahlym archeologickým výskumom tohto obdobia zaraďujeme výskum Academie Istropolitany v rokoch 1965–1969 (ATB 1991, 78–82) či Starej radnice (Fiala–Plachá–Leixner 1970).

V rokoch 1967–1970 prebehla asanácia Podhradia súvisiaca so stavbou Mosta SNP. Na výskume sa podieľali pracovníci Mestského múzea Bratislava, Slovenského národného múzea, Archeologického ústavu SAV, Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody či Katedry architektúry SVŠT (Piffel 1967; 1969; 1970; 1971; Polla 1979).

Archeologický výskum v Bratislave od roku 1968

V roku 1968 vstúpila na pole archeologického bádania nová inštitúcia, a to Mestská správa pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (MSPSOP), ktorá sa v roku 1991 pretransformovala na dnešný Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave (MÚOP). Jej hlavnou úlohou bol výskum a dokumentácia pamiatok v Bratislave vrátane realizácie archeologického výskumu. Archeologické oddelenie sa pôvodne špecializovalo na historické jadro a systematický výskum pamiatkovej rezervácie. Úlohou MSPSOP bolo pripravovať podklady pre pamiatkovú ochranu a obnovu objektov v správe mesta, čo umožňovalo realizovať v nich predstihový archeologický výskum (Musilová 2019, 55, 58). Pred rokom 1989 nadväzoval archeologický výskum MSPSOP priamo na inžiniersko-investorskú činnosť Národného výboru hlavného mesta Bratislavy (NVB), jeho organizácií a kultúrno-osvetových inštitúcií v správe Obvodných národných výborov Bratislava I až IV (Resutík 2019a, 73). Na území Slovenska bola MSPSOP jediné mestské pamiatkové pracovisko tohto typu. Ako v minulosti, tak aj súčasný MÚOP úzko spolupracovali a spolupracujú s Múzeom mesta Bratislavy. Do jeho zbierkového fondu smerovala väčšina hnuiteľných nálezov z realizovaných archeologických výskumov. V osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 20. storočia spolupracovali MSPSOP, eventuálne MÚOP okrem MMB aj s archeológmi z AÚ SAV, SNM a z Katedry archeológie FIF UKO (Musilová 2019, 63–68; Resutík 2019a, 73–75).

V rokoch 1981–1989 bolo v Bratislave zriadené vysunuté pracovisko AÚ SAV, ktoré realizovalo archeologické výskumy v historickom jadre. Od deväťdesiatych rokov 20. storočia sa na výskume centra Bratislavy podieľali aj pracovníci Katedry archeológie FIF UKO (T. Štefanovičová, J. Hoško; Resutík 2019a, 75).

V rokoch 1994 až 2002 sa zmenila spoločenská situácia i vlastnícke vzťahy (reštitúcie, privatizácia). Tým sa zmenil aj spôsob realizácie archeologických výskumov. Pri rozsiahlych prestavbách v centre Bratislavy starý pamiatkový zákon (č. 27/1987 Z. z.) nedokázal účinne chrániť kultúrne pamiatky. Niektorí investori neboli ochotní platiť či strpieť archeologický výskum, preto viaceré výskumy realizoval MÚOP vo vlastnej réžii. K úprave povinností a práv vlastníkov i realizátorov archeologického výskumu došlo až prijatím Zákona o ochrane pamiatkového fondu č. 49/2002 Z. z. (Resutík 2019a, 75, 79).

Obr. 1. Michael Marquart, plán Bratislavy z roku 1765, výrez. Archív mesta Bratislavy, Zbierka máp a plánov, inv. č. 1021.

Abb. 1. Michael Marquart, Stadtplan von Bratislava aus dem Jahr 1765, Ausschnitt. Archív der Stadt Bratislava, Karten- und Plänesammlung, Inv.-Nr. 1021.

Od roku 2002 (zákon č. 49/2002 Z. z.) vznikla pre právnické osoby povinnosť získať oprávnenie na vykonávanie archeologického výskumu. Zároveň boli presunuté povinnosti na vlastníka pozemku či staviteľa. Ich úlohou je zabezpečiť si realizátora archeologického výskumu. Tým sa otvorili dvere pri vykonávaní výskumu v centre Bratislavy aj pre ďalšie štátne i súkromné inštitúcie. Zmena pravidiel spôsobila, že dokumentácia z výskumov v Bratislave je dnes sústredená na Krajskom pamiatkovom úrade Bratislava (KPÚ BA) a nálezy sú uložené na rôznych miestach. Práve KPÚ BA je koordinátorom archeologického výskumu v meste, keďže vo svojich stanoviskách a rozhodnutiach určuje cieľ i spôsob výskumu.

Analyza archeologických výskumov stredovekej Bratislavy

Nami predkladaná analýza preskúmanosti stredovekého mesta Bratislavy je postavená na súpise publikovaných výsledkov archeologických výskumov.⁵ Vychádzame predovšetkým zo správ publikovaných v AVANSoch. Ročná periodicitá časopisu a pravidelné publikovanie výsledkov viac-menej všetkými realizátormi archeologických výskumov umožňuje použiť práve tento zdroj ako základ pre našu štatistiku. Týmto spôsobom je zmapované obdobie od roku 1974, kedy AVANS začal vychádzať. Ako sme vyššie uviedli, dominantným realizátorom archeologického výskumu v centre Bratislavy bola od roku 1968 MSPSOP. V dokumentácii MÚOP sú uložené výstupy z jej výskumov, ktorými sme publikované správy doplnili.⁶ Problematické je

⁵ Kombinácia uvedených zdrojov by mala viac-menej pokrývať reálny stav výskumov. Pramenná základňa vychádza síce zo stručných zmienok, ktoré však podávajú prehľadné základné informácie o datovaní, nálezoch i samotných výskumoch. Podrobné štúdium výskumných správ by tieto poznatky rozšírilo, no neovplynilo by veľmi výsledky prezentovanej štatistiky.

⁶ V tomto prípade vychádzame zo súhrnu realizovaných výskumov (Lesák 2019), nie z jednotlivých výskumných dokumentácií.

obdobie po roku 2002, eventuálne zvlášť po roku 2015. Ako sme už vyššie spomínali, od roku 2002 počet realizátorov archeologických výskumov v historickom jadre Bratislavy narástol. Ak sa spoliehame na to, že výsledky z nich boli a sú po ukončení publikované v AVANSe, môžeme do analýzy zahrnúť obdobie až do roku 2015 (kedy vyšlo zatiaľ posledné číslo ročenky). Dáta z rokov 2015–2020 zachytávajú iba výskumy realizované MÚOPom.

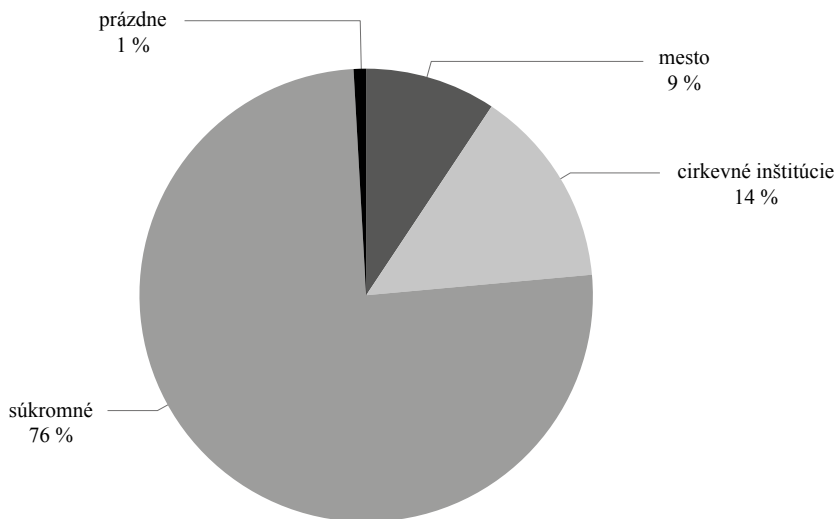
Lokalitu – stredoveké mesto sme geograficky ohrančili mestskými hradbami. Ako kartografický podklad zodpovedajúci stredovekej parcelácii pred zbúraním mestských hradieb používame mapové zobrazenie Bratislavy z roku 1765 vypracované Michaelom Marquartom⁷ (obr. 1). Pre potreby štatistiky je toto zobrazenie vhodné a postačujúce. Ide o najstaršie mapové zobrazenie Bratislavy s vyznačenou parceláciou, ktoré máme k dispozícii. V. Jankovič ho vo svojej analýze porovnával s archívnymi prameňmi z 15. až začiatku 16. storočia (mestské daňové súpisy, desiatkové registre, pozemková a obštváková kniha). Na ich základe sa snažil vysvetliť topografický vývoj v meste. V uvedených súpisoch nie je zaznačená inštrukcia, z ktorej by bolo zrejmé, ako realizátor súpisu prechádzal mestom. Vieme iba to, že popis vnútorného mesta začínal i končil pri Vydrickej bráne. Marquartov plán tento postup presne zachytáva. Aj na základe tohto V. Jankovič potvrdil, že mapa zobrazila s menšími odchýlkami starší, tradovaný stav, t. j. situáciu z prvej polovice 15. storočia (Jankovič 1971, 31–33, 39–42, 49; Zemková–Musilová 1989, 149). V niektorých častiach vnútorného mesta bola na základe výsledkov a analýzy výskumov doložená zhoda už s parceláciou z 13. storočia. Platí to napríklad v bloku ulíc v juhovýchodnej časti mesta – Uršulínska ul., Klobučnícka ul. a Primaciálne námestie (Baxa–Ferus–Musilová 1987, 436–437). F. Federmayer na základe porovnania údajov uvedených v súpise z roku 1624 s mapami mesta (M. Maquart, A. E. Frics) z 18. storočia konštatoval, že v priebehu viac ako 140 rokov sa znížil počet parciel vo vnútornom meste z odhadovaných 240 na 206. Bol to dôsledok veľkých prestavieb v prvej polovici 18. storočia, kedy došlo k výstavbe či úprave viacerých palácov (Federmayer 2003, 10). Dokladom o zlučovaní parciel je napríklad nálezovalá situácia na Ventúrskvej 12 (par. č. 329) s dvomi studňami. Z toho autor výskumu vyvodil záver, že neskorší Pálffyho palác stojí minimálne na troch pôvodných stredovekých parcelách (Baxa 1978, 32–33). Príkladom zlučovania parciel v staršom období (14. storočie) je komplex Starej radnice, kde archeologický výskum na nádvorí potvrdil jeho vznik prestavbou súkromných domov (Fiala–Plachá–Leixner 1970, 360). M. Marquart teda zachytáva stav mesta po výstavbe palácov, ktoré spĺňali požiadavky majiteľov v období, keď bola Bratislava hlavným mestom Uhorska. Sidlili tu štátne úrady, šľachta si tu stavala reprezentačné paláce a bolo potrebné zlepšiť či rozšíriť formy ubytovania aj pre rastúci počet obyvateľov. Je nutné si uvedomiť, že napriek podobnosti parcelácie s obdobím stredoveku, vlastníctvo jednotlivých parciel na Marquartovej mape zodpovedá skutkovému stavu zo začiatku druhej polovice 18. storočia.

Druhou dôležitou poznámkou je problematika opevňovacieho systému mesta. M. Marquart zachytil na mape hradby ešte v pôvodnom stredovekom rozsahu. Pár rokov po tomto mapovaní boli zbúrané a pozemky pod nimi rozparcelované. Tým sa navýšil počet nami sledovaných parciel v historickom jadre. K nim sme pripočítali aj tie, na ktorých by mohla byť zachytená priekopa. Výsledkom sa podrobne venujeme ďalej, v časti venovanej výskumu opevňovacieho systému mesta.

Počiatky uličnej siete existujúcej dodne je možné klásť asi do polovice 13. storočia. Ide o priestor severne od vrstevnice 136, ktorý kopíroval staršiu komunikačnú sieť. Južne od uvedenej vrstevnice vznikala cestná sieť ako novotvar v súvislosti s budovaním podhradského mesta (Baxa–Ferus–Musilová 1987, 433, 436).

Mapa M. Marquarta zachytáva vo vnútornom meste 206 číslovaných parciel. K nim sme prirátali cirkevné objekty (kostoly a kláštory) označené veľkými písmenami (13; kostoly s kláštorami sme rátali ako dve parcely), inak značené (4) a prázdne parcely (2). Pri našom štatistickom hodnotení pracujeme celkovo s 225 mestskými parcelami. Analýzu opevňovacieho systému riešime samostatne.

⁷ V texte píšeme čísla parciel z Marquartovej mapy kurzívou, aby bola jasne odlišená historická parcelácia od súčasnej.

Graf 1. Delenie parcelí podľa vlastníkov na pláne M. Marquarta, 1765.

Diagramm 1. Parzellenaufteilung nach Eigentümern auf dem Plan von M. Marquart, 1765.

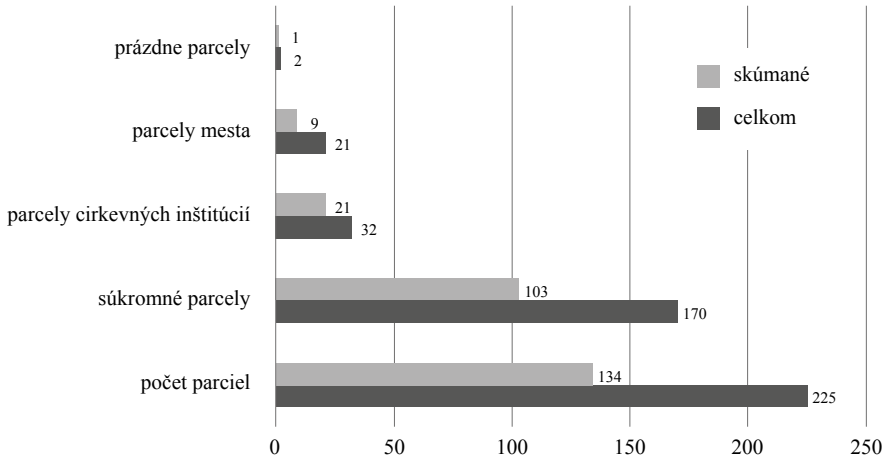
Majitelia parcelí (graf 1)

M. Marquart⁸ na svojej mape farebne odlišoval tri kategórie majiteľov parcelí. Červenou zakreslil majetky mesta, modrosivou majetky cirkevných inštitúcií a žltou⁹ sú označené súkromné pozemky. Treba však upozorniť, že tieto kategórie sa v niektorých prípadoch navzájom prelínajú. Napríklad na Kapitulskej ulici je mestská fara (č. 34) zobrazená červenou farbou. M. Marquart ju chápe skôr ako mestský majetok, nie cirkevný. Na druhej strane žltá parcela č. 31 patrila podľa vysvetliviek t. č. klariskám. Nezrovnalosti so starším obdobím sú pri č. 79–80 na Michalskej ulici, ktoré sú žltej farby. Kaplnka sv. Kataríny (D, par. č. 30, Michalská 8), ktorá je ich súčasťou, je modrá. Uvedené parcely kúpili v roku 1307 cisterciiti od kanonika Petra a s podporou materského kláštora v Heiligenkreuzi tu postavili dvorec (1311–1325) na uskladnenie naturálií. V roku 1523 predalo opátstvo kaplnku, pozemok a obec Vajnory mestu. Od roku 1676 mali kaplnku v správe kapucíni a užívali ju až do prelomu 17. a 18. storočia (Bagin–Krajčí 1988, 33; Krampfl 2007, 115–117). V 18. storočí, ktoré mapa zachytáva, sú už súkromnými parcelami a sú zaznačené žltou farbou. Čiže v tomto prípade zmenu vlastníckych vzťahov, s ktorou je potrebné rátať, priniesol vývoj v priebehu storočí. Triedenie parcelí podľa majiteľov nám môže naznačovať určitý trend, no nemožno ho chápať ako nemenný ukazovateľ.

Pri niektorých polohách by sme mohli rátať so zachovaním „sakrality miesta“. Presúvanie pozemkov medzi rehoľami (pozri ďalej kláštor klarisiek) či medzi evanjelikmi a katolikmi. Na mieste dnešného jezuitskeho kostola stál okolo roku 1300 vežový dom (Zemková–Musilová 1989, 157). V roku 1634 kúpili Ambrusterov dom pri radnici evanjelici na stavbu veľkého nemeckého kostola. Vo vnútornom meste postavili dva kostoly – veľký nemecký na Františkánskom námestí

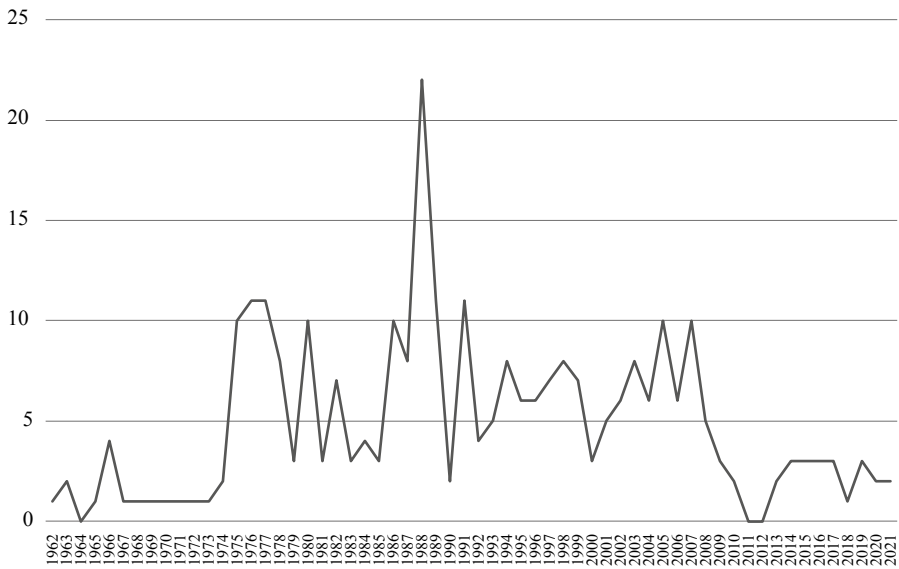
⁸ Vlastníctvo parcelí samozrejme zodpovedá roku 1765, no sústredenie sa určitej skupiny majiteľov v jednej štvrti / ulici či pomer vlastníctva majetku v meste sa pravdepodobne veľmi nelíšil od stredoveku.

⁹ Je možné, že žltou farbou boli označené zďaňované objekty. To by vysvetľovalo napríklad situáciu na parc. č. 31, keď pozemok patriaci klariskám je žltý.

Graf 2. Preskúmanosť parciel.

Diagramm 2. Untersuchungsgrad der Parzellen.

Graf 3. Archeologický výskum na parcelách v stredovekom meste v rokoch 1962–2021.

Diagramm 3. Archäologische Grabungen auf Parzellen der mittelalterlichen Stadt aus den Jahren 1962–2021.

v rokoch 1636–1638 a malý slovensko-maďarský v roku 1640¹⁰ na rohu Uršulínskej a Nedbalovej ulice, na mieste staršej sýpky. Pri nemeckom kostole bola postavená v roku 1656 aj škola. Po Wesselenyho sprisahani (1664) museli odovzdať nemecký kostol jezuitom (1672) a slovensko-maďarský uršulínkam. Druhé menované, uršulínky, pristavili v rokoch 1677–1687 ku kostolu aj kláštor (Dejiny Bratislavy 1982, 100, 124, 152; Bagin–Krajčí 1988, 22, 31–32, 73–74, 81; Filipek 2010, 15, 17). Bolo to v miestach, kde sa lokalizuje stredoveké židovské geto existujúce do roku 1526. Jeho parcelácia bola určite odlišná oproti novovekému kláštoru. Stála tu aj synagóga (Dejiny Bratislavy 1982, 42–43).

Celkový súčet parciel vo vnútornom meste (podľa vyššie uvedených parametrov) bol 225. Nerátame medzi ne priestor hradieb, ani verejné priestranstvá či ulice. Väčšina (76 %; graf 1) z nich bola majetkom súkromných osôb. Podstatne nižšie zastúpenie mali parcely vo vlastníctve cirkevných inštitúcií (14 %) a na treťom mieste boli mestské parcely (9 %). Po polovici 18. storočia boli ešte stále dve parcely (1 %) v severozápadnom rohu vnútorného mesta prázdne, nezastavané a farebne neboli priradené k žiadnej z vyššie uvedených skupín.

Výskum jednej z prázdnych parciel (č. 422, Na vršku 6) odkryl suterén datovaný do 18.–19. storočia (Lesák–Musilová–Hoško 1997, 124), čím sa potvrdilo jej veľmi neskoré zastavanie.

Preskúmanosť jednotlivých parciel

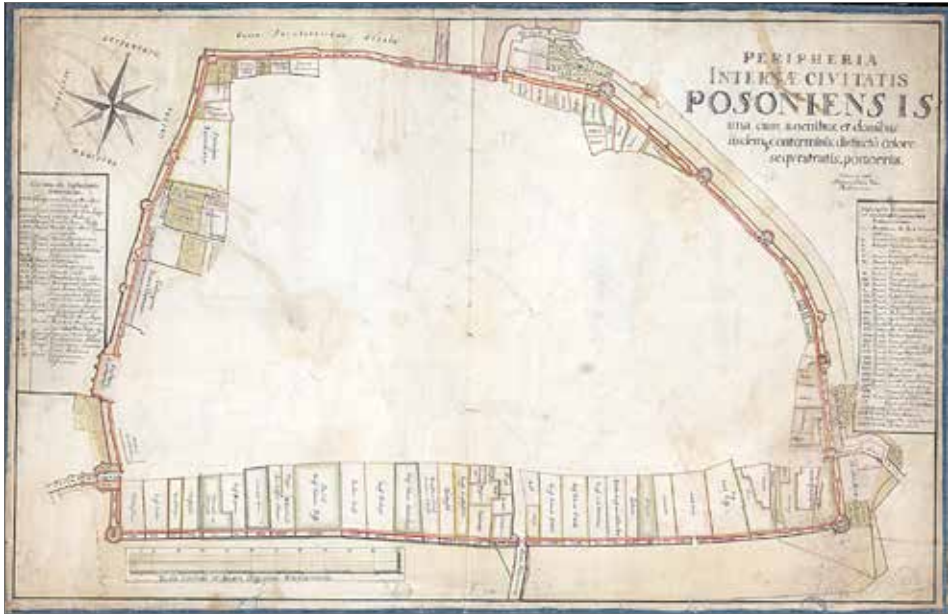
Na základe našej analýzy¹¹ archeologických výskumov (tab. 1; graf 2), ktoré prebehli na skúmanom území, sme zistili, že sa celkovo dotkol 134 z 225 parciel. Tu je nutné poznamenať, že do plôch zasiahnutých výskumom sme zarátali len tie, na ktorých sú doložené nálezy zo sledovaného obdobia. Preto výsledok predstavuje lokality s archeologicky doloženým stredovekým osídlením. Je to 60 % z parciel v stredovekom vnútornom meste. Z toho 170 (46 %) bolo zaradených medzi parcely súkromných vlastníkov, cirkevným inštitúciám patrilo 21 (9 %) a len deväť (4 %) bolo vo vlastníctve mesta. Z vyššie spomínaných prázdnych parciel sa výskum dotkol jednej (1 %). Na prvý pohľad sa zdá, že sledované územie je preskúmané cca na 60 %. Ak sa na situáciu pozrieme v rámci jednotlivých kategórií, tak archeologický výskum zasiahol 61 % súkromných parciel, 66 % majetkov cirkevných inštitúcií, 43 % mestských a polovicu prázdnych parciel. Okolo hodnoty 50–60 % sa pohybuje tak celková preskúmanosť, ako aj výskum jednotlivých kategórií parciel. Nižšie zastúpenie majú len skúmané mestské majetky. Na druhej strane je potrebné si uvedomiť, že na základe dostupných informácií nie je možné zohľadniť, eventuálne vyčísliť, či bola parcela preskúmaná kompletne, čiastočne alebo iba jednou malou sondou. Uvedené čísla a percentá predstavujú hodnotu, ktorá zodpovedá počtu parciel dotknutých výskumom.

Keď sa pozrieme na obdobie realizácie archeologických výskumov (graf 3) medzi rokmi 1962 až 2021, vidíme veľkú výskumnú aktivitu od roku 1974 do 2011. Práve tá odzrkadľuje pravidelné publikovanie výskumov za jednotlivé roky vo vyššie spomínanom AVANSe. Celkovo je badateľný klesajúci trend v počte uskutočnených výskumov (1974–2020). Najviac ich prebiehalo v druhej polovici osemdesiatych rokov 20. storočia. Dva menšie vrcholy dosiahol archeologický výskum v historickom jadre Bratislavy okolo polovice sedemdesiatych rokov 20. storočia a medzi rokmi 2005–2008. Po roku 2010 sa počet výskumov pohybuje veľmi nízko (do troch). Výsledky môžu byť skreslené nekompletnými vstupnými informáciami. Nie všetky výsledky výskumov sú publikované formou správy v ročenke AVANS, preto by bolo potrebné ich korigovať podľa výskumných správ odovzdaných na KPÚ Bratislava.

V priebehu rokov sa menila organizácia archeologického výskumu podľa platnej legislatívy, zmenili sa formy archeologického výskumu a metódy dokumentácie. Dnes môžeme konštatovať nezastaviteľný fakt, že plôch s archeologickým terénom v historickom jadre Bratislavy ubúda

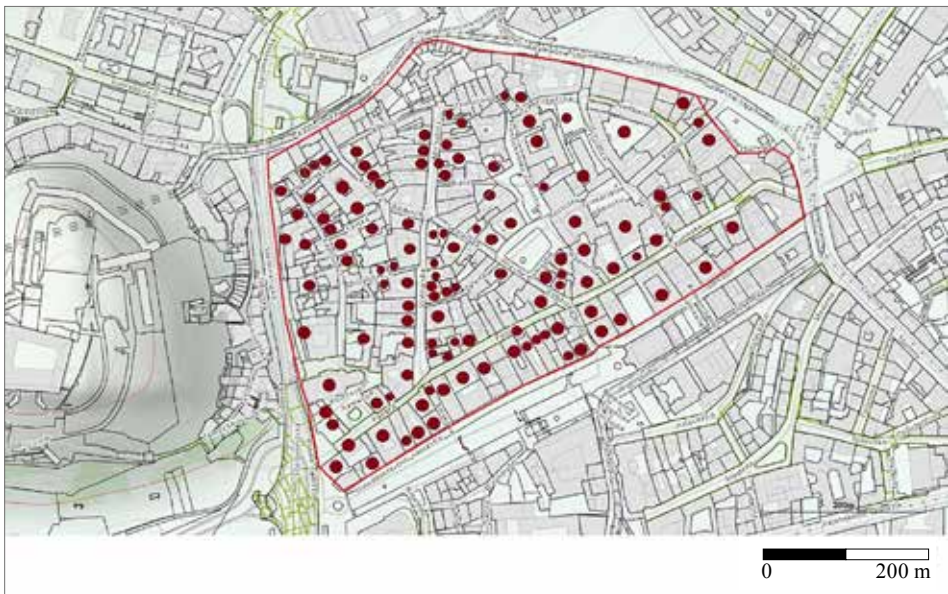
10 Jeden zdroj uvádza ako roky výstavby 1658–1663 (Bagin–Krajčí 1988, 31, 81).

11 Tab. 1 tvorí podklad k analýze. Sú v nej zachytené jednotlivé parcely usporiadané podľa číselovania na Marquartovej mape, nasledujú ich stotožnenie so súčasnou parceláciou. V ďalších stĺpcoch uvádzame, či bol na parcele realizovaný výskum, čo odkryl a literatúru k uvedeným výskumom.

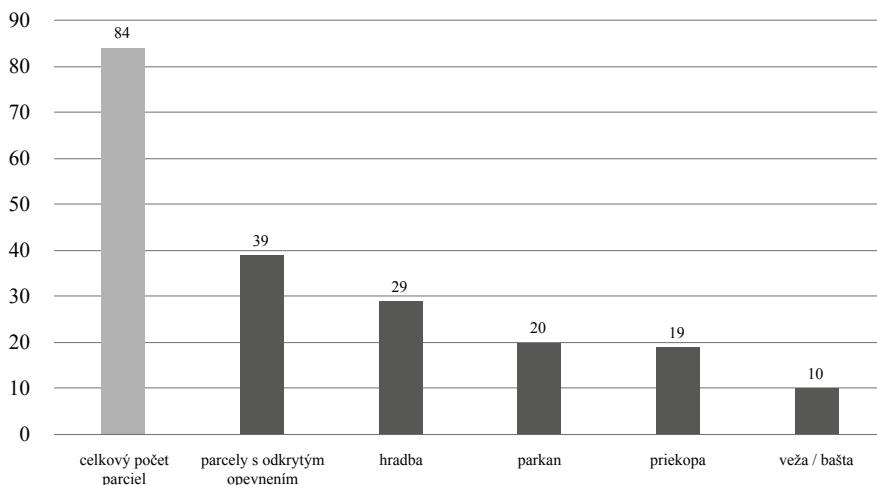
Obr. 2. Andreas Eric Fries, plán Bratislavy z roku 1766. Archív mesta Bratislavy, Zbierka máp a plánov, inv. č. 1022.

Abb. 2. Andreas Eric Fries, Stadtplan von Bratislava aus dem Jahr 1766, Ausschnitt. Archiv der Stadt Bratislava, Karten- und Plänesammlung, Inv.-Nr. 1022.

Obr. 3. Súčasná katastrálna mapa s vynesnými polohami archeologických výskumov, na ktorých bolo zachytené stredoveké osídlenie. Podklad Katastrálna mapa.

Abb. 3. Heutige Katasterkarte mit eingetragenen Lagen der archäologischen Grabungen, in denen mittelalterliche Ansiedlungen erfasst wurden. Vorlage Katasterkarte.

Graf 4. Parcely s mestským opevnením.

Diagramm 4. Parzellen mit Stadtbefestigung.

priam geometrickým radom. Deväťdesiate roky 20. storočia, neboli pre ochranu pamiatok z pozície MÚOPu ideálne. V rokoch 1996–1997 prišla inštitúcia o svoje kompetencie v oblasti výkonu štátnej správy pamiatkovej starostlivosti, čo sa prejavilo pri archeologickom výskume. Oddelenie archeologického výskumu prestalo dostávať na vedomie informácie o projektoch, pri ktorých sa rátať s masívnymi zásahmi do archeologických súvrství. Získanie súhlasu majiteľa na vstup na stavby bývalo niekedy komplikované, časovo náročné a za ten čas boli mnohé archeologické situácie zničené.

S archeologickými výskumami na vedecké a dokumentačné účely sa na sledovanom území v podstate vôbec nestretávame. Pamiatkový zákon (č. 49/2002 Z. z.) delí výskumy z časového hľadiska na predstihové a záchranné. Oba sú zvyčajne vyvolané stavebnou činnosťou, no v prvom prípade je možné vďaka menšiemu časovému stresu získať lepší prehľad o štruktúre skúmaného územia. V predkladanej štúdii oba chápeme ako záchranné, t. j. protiklad k výskumom na vedecké a dokumentačné účely, ktorých realizácia nie je vyvolaná ani podmienená stavebnou činnosťou, eventuálne zemnými prácami. V prípade výskumov v stredovekom jadre Bratislavy totiž často ide o kombináciu uvedených výskumov, keď prvá etapa predstavuje predstihovú fázu výskumu a v druhej sa prechádza na záchranný výskum prebiehajúci už počas zemných prác. Záchranné výskumy ako celok v našej štatistike jednoznačne dominujú. Často sú viazané na pamiatkovú obnovu objektov (vo vlastníctve súkromných investorov i mesta). Priestor na umiestňovanie sond je určovaný stojacou zástavbou, ktorú je potrebné zachovať, a plánmi investora, stavebníka. Ostáva tu aj miesto na sledovanie súvislostí, tém v celkovom kontexte stredovekej mestskej zástavby.

Témy vyplývajúce z výskumu

Výsledky vlastných a publikovaných archeologických výskumov pri uvedenej preskúmanosti lokality nám umožňujú vyhodnocovať určité témy, a to čiastkovo alebo s platnosťou pre celé územie mesta. Cieľom predloženej štúdie nie je snaha vyhodnotiť výskum mesta v rámci nich. V tomto smere by bolo možné spracovať každú samostatne. Ako sme už spomenuli, my sa zameriavame na

štatistické vyhodnotenie, na koľko percent sú preskúmané určité typy nálezov, či boli aspoň čiastočne skúmané. Sme schopní naznačiť trendy vo vývoji. Týmto spôsobom je v súčasnosti možné posudzovať predmestskú štruktúru Bratislavy (9.–13. storočie), či osídlenie Bratislavského hradu a podhradí. V rámci výskumu mestského osídlenia od 13. do 16. storočia vieme sledovať vývoj meštianskeho domu a jeho zázemia na súkromných parcelách, identifikovať verejné priestory (námestia, komunikácie), skúmať vývoj sakrálnych objektov a cintorínov vrátane vnútorných predmestí (sv. Vavrinec, sv. Michal, sv. Mikuláš), alebo identifikovať niektoré výrobné areály s technickými objektmi (pece – metalurgické, hrnčiarske). Dôležitým tematickým okruhom je vývoj a zmeny mestského opevnenia (hradby, mestské brány, Vodná veža).

Mestské opevnenie

Po postupnom zanášaní mestskej priekopy a zbúraní hradieb (1775) došlo k rozparcelovaniu uvoľneného priestoru (Polla 1979, 255–256). Môžeme predpokladať, že zvyčajne bola rozšírená rozloha existujúcich parciel pri hradbách. V týchto prípadoch býva hradbový a parkánový múr zakomponovaný do nových stavebných konštrukcií (Zvarová–Matejka 2019, 67, 80). Sú však aj úseky, kde nové stavebné parcely vytvorili kompletne jednu stranu ulice (Baštová ul., Nedbalova ul.). Dnes pri archeologických výskumoch odkrývame súčasť hradbového systému buď v telese stojacich stavieb alebo zachytávame ich základy pod úrovňou terénu.

Na to, aby sme mohli vyhodnotiť preskúmanosť opevňovacieho systému (hradba, parkán, priekopa), sme sčítali parcely zobrazené na Marquartovej a Fricovej mape (obr. 2). V prípade M. Marquarta sa hradieb dotýka 69 parciel vrátane Kostola sv. Martina, ktorý je do nich vstavaný. Na mape Andreasa Erica Fricsa (1766) je situácia trochu iná. Hradieb sa dotýkalo 66 parciel, medzi ktoré sme zarátali aj záhradnú úpravu severne od Vydrickej brány (ako dve parcely) a katedrálny Kostol sv. Martina (1 parcela). Pri týchto výpočtoch by sme ráтали len s rozšírením parciel po parkánový múr, no nepokrývali by sme rozparcelovanie mestskej priekopy.

Obr. 4. Lokalizácia skúmaných úsekov hradieb. Podklad Katastrálna mapa.

Abb. 4. Lokalisierung der untersuchten Stadtmauerabschnitte. Vorlage Katasterkarte.

Pre potreby našej analýzy stavu výskumu hradieb sme si pomohli súčasnou parceláciou, ktorá lepšie a presnejšie zodpovedá rozsahu hradbového systému ako vyššie uvedené archívne kartografické pramene. Súčet 84 parciel zahŕňa polohy, na ktorých je možné zachytiť priebeh hradbového či parkánového múru alebo priekopy. Do žiadneho z vyššie uvedených súčtov nerátame parcely tvoriace teleso niektorej z mestských brán. Západný úsek hradieb bol kompletne skúmaný pri výstavbe Mosta SNP (Polla 1979). Pri súčasnej parcelácii prebieha v miesteestskej priekopy Staromestská ulica, čiže jej rozparcelovanie nie je viditeľné. Preto k celkovému počtu skúmaných parciel sme prirátali osem (bez započítanej severozápadnej nárožnej bašty publikovanej v AVANSe), ktoré lemujú západný úsek hradieb. Keď sa pozrieme na Marquartovu mapu, zdá sa, že časťestskej priekopy medzi hradným vrchom a mestskými hradbami bola už zastavaná. Severne od Kostola sv. Martina je naznačených šesť blokov (budov?), pričom plocha priekopy nie je kompletne rozparcelovaná. Rozčlenenie tohto priestoru na osem parciel by malo zodpovedať potrebám štatistického vyhodnotenia.

V nami vyhodnocovanom súbore (graf 4) boli časti mestského opevnenia zachytené na 39 parcelách, čiže archeologický výskum sa fortifikačného systému dotkol v asi 46 % jeho rozsahu. Nižšie percento v porovnaní s predošlými výsledkami preskúmanosti terénu môže súvisieť s už spomenutým využitím hradbového či parkánového múru v mladšej zástavbe. Tým pádom sú dnes stavebné konštrukcie skôr predmetom architektonicko-historického ako archeologického výskumu. Na druhej strane sme do tohto súboru rátili iba tie parcely, pri ktorých sa spomína zachytená časť opevnenia. V prípade, že sa archeologický výskum realizoval na parcele v kontakte s opevňovacím systémom, ale dostupné zdroje (články, súpisy) nespomínajú, že bola zachytená hradba, parkán či priekopa, tak sme ho do tohto súčtu nezapočítali. Hradbový múr bol odkrytý počas archeologického výskumu na 29 parcelách (35 %), parkánový na 20 (24 %). Priekopa bola skúmaná na 19 (23 %) miestach. Murivá niektoré z veží alebo bášt boli zachytené v desiatich (12 %) polohách.

Najkomplexnejšie preskúmaný úsek hradieb je západný, kde sa konal už spomínaný archeologický výskum v súvislosti s výstavbou Mosta SNP v rokoch 1967 až 1970. Bol zachytený v dĺžke 164 m (49 + 115 m).¹² V rámci výskumu bol dokumentovaný hradbový a parkánový múr, priekopa a jej západný spevňovací múr, jedna brána – Vydrická a štyri veže (Polla 1979, 5, 83–102; ATB 1991, 172, 175). Zo severu tento úsek ohraničuje severozápadná veža skúmaná viacero výskumných sezón na par. č. 431 (Baxa–Ferus 1983; Baxa 1984).

Zo štyroch mestských brán stojí dodnes len jedna, Brána sv. Michala. Priestor jej priekopy či mosta cez ňu bol skúmaný vo viacerých polohách (Baxa 1977, 51; ATB 1991, 97; Lesák–Musilová–Hoššo 1996, 122; Lesák–Resutík 2000, 76, 78; Cheben–Bielich 2008, 77–79). Zvyšné tri (Brána sv. Vavrinca, Vydrická a Rybárska) boli čiastočne archeologicky skúmané. Most cez priekopu pred Bránou sv. Vavrinca bol odkrytý pod súčasnou komunikáciou (Lesák–Resutík 2000, 69–70). Z Vydrickej brány archeologický výskum zachytil piliere mosta i priekopu (Baxa 1978, 33; 1987, 34; ATB 1991, 104). Rybárska brána bola identifikovaná v rokoch 1966 a 1975 (ATB 1991, 73, 145), no rozsiahlejší výskum predbránia prebehol až v roku 2001 (Musilová–Horanský 2002, 138–140). Z pohľadu štatistiky sa archeologický výskum dotkol všetkých štyroch brán, no v žiadnom prípade nemožno hovoriť o ich kompletnej preskúmanosti.

Námestia a ulice

K verejným priestranstvám rátame ulice, tri námestia (Hlavné, Františkánske, Primaciálne) a jednu križovátku ciest. Vyhodnotenie preskúmanosti verejných priestranstiev je veľmi zložitá. Výskum v priestore komunikácií, ulíc sa zvyčajne spája s kladením a výmenou sietí realizovanou v starších ryhách. Inžinierske siete sú značne rozvetvené a je ich veľa. Pôvodný historický terén v priestore komunikácií je dnes skôr zničený, než preskúmaný. Na druhej strane tieto výkopy

¹² V súčasnosti sa rozsah západného úseku hradieb uvádza 220 m a patrí k nemu aj starší 35 m dlhý severný úsek (Zvarová–Matejka 2019, 67).

nie sú veľmi hlboké, preto priestor okolo nich nemusí byť preskúmaný až po sterilné podložie. Niekedy archeologický výskum v ryhách inžinierskych sietí prinesie aj pozitívne výsledky.

Zaujímavejším miestom na archeologický výskum sú námestia. Na strete Ventúrskej a Panskej ulice sa predpokladá najstarší trhový priestor v meste, slúžiaci tomuto účelu minimálne od 11. do prelomu 13. a 14. storočia. Vznikol obstavaním uzla diaľkových ciest (Zemková–Musilová 1989, 149; Hoššo–Lesák 2001, 242–243; Lesák 2012a, 397–398). Súčasťou najstaršieho trhoviska bola verejná studňa a archeologicky doložená historická niveleta – povrch komunikácie. Oba nálezy sú datované do 13. až 15. storočia. K rozparcelovaniu východnej časti trhového priestoru došlo medzi rokmi 1415 až 1430. V tom čase tu vznikli nové obytné parcely (dnes par. č. 324 / Panská 18, č. 325 / Panská 20) a prebehla prestavba na par. č. 323 / Panskej 16 (Zemková–Musilová 1989, 150, 153).

Hlavné námestie vzniklo pravdepodobne ako jednorazovo založený plánovaný trhový priestor približne v polovici 13. storočia (Zemková–Musilová 1989, 153; Hoššo–Lesák 2001, 243; Lesák 2012, 328; 2012a, 402). Na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia bolo skúmané formou preventívneho systematického výskumu (Musilová 1988; Maruniaková 1990; Baxa a kol. 1991, 24; Čaplovič a kol. 1992; Čaplovič–Lesák, 1992; 1993; Lesák 1995). Išlo o spoluprácu MSPSOP / MÚOP a AÚ SAV. Počas neho bolo zdokumentované pohrebisko (10.–11. storočie), trhovisko s povrchovou úpravou terénu štetovaním (2. polovica 13. až 14. storočie) ako aj úprava povrchu námestia vrstvou okruhliakov (14.–15. storočie).

Susediace Františkánske námestie bolo skúmané len v rámci výkopov inžinierskych sietí. Výskum odkryl hrob z 11. storočia, niveletu datovanú do 12. storočia a chlebovú pec s predpečenou jamou z 12.–13. storočia (Baxa a kol. 1991, 24; ATB 1991, 46).

Primaciálne námestie (Nám. Mäsiarskych krámov), na ktorom stál Biskupský dom patriaci ostrihomskému arcibiskupovi, sa prvý raz spomína v roku 1370. Vtedy tam boli presunuté mäsiarske lavice z Hlavného námestia (Špiesz 2008, 95). Počas výstavby novej radnice, pri rozsiahlych úpravách terénu, neprebehol archeologický výskum. Na základe ohlásenia stavebnej firmy bola v roku 1951 zdokumentovaná hrnčiarska pec, a to v čase, keď už tretina nálezu bola zničená (Piffel 1965, 63–64). Ďalší výskum bol komplexnejší. Zachytil tehliarsku (?) pec, stredoveké i novoveké sídliskové objekty, parcelačný múr zo 14. storočia ako aj novovekú studňu (Baxa 1978, 33–34).

V prípade verejných priestorov opäť možno konštatovať, že archeologický výskum sa dotkol priestoru každého námestia vo vnútornom meste, i keď v rôznej miere. Vyhodnotiť preskúmanosť uličnej siete nie je možné.

Sakrálna stavba

Vo vnútornom meste stálo v stredoveku celkom šesť sakrálnych objektov. Ide o kresťanské kostoly či kaplnky. Okrem nich, ako sme už vyššie uviedli, spomínajú pramene v židovskej štvrti synagógu.

Vnútorné mesto bolo pravdepodobne rozdelené na dva farské obvody. Západná časť mesta patrila ku Kostolu sv. Martina, východná ku Kostolu sv. Vavrínca stojaceho tesne za hradbami mesta (Šimončičová Koššová 2017, 219–220).

Dnešný Dóm sv. Martina a jeho okolie bolo viackrát predmetom archeologického výskumu. V rokoch 1969 až 1970 boli skúmané Kaplnky sv. Jozefa a sv. Anny. Pod druhou menovanou sa našiel karner datovaný na začiatok 13. storočia. Rozsiahlejší výskum prebehol v rokoch 2002–2003 v interiéri kostola, kde boli zachytené staršie fázy sakrálnej stavby, stredoveký cintorín a novoveké hroby (Štefanovičová a kol. 2004, 12, 17–20, 24–33).

K výstavbe kláštora došlo na sledovanom území už v predlokačnom období. V roku 1235 spomína generálna kapitula cistercitov filiálny kláštor *de Presborc in Hungaria*. V prípade ženskej vetvy existujú úvahy, že vystriedali starší, tu pôsobiaci rád benediktínok. Predpokladá sa, že majetky, práva a ani personálne obsadenie sa nezmenilo, len príslušnosť k rádu (Šedivý 2012, 388–389).

Františkáni sa v Bratislave usadili asi v polovici 13. storočia. K budovaniu kostola i kláštora došlo v poslednej tretine 13. storočia. V roku 1297 bol vysvätený Kostol Zvestovanie Pána.¹³ Počas výskumu kláštora v rokoch 1967–1970 a 1976–1977 boli zdokumentované staršie fázy krížovej chodby a rajský dvor, v ktorom je doložené pochovávanie maximálne do začiatku 17. storočia. Pri výstavbe základov gotickej veže boli porušené staršie hroby (Bagin–Krajčí 1988, 15–16, 62; ATB 1991, 45–46).

Okolo roku 1235 vznikol v Bratislave aj druhý kláštorný komplex. Patrili cisterciťkám, ktoré koncom 13. storočia (1297) vystriedali klarisky. Kostol postavený v prvej polovici 14. storočia bol zasvätený Povýšeniu sv. Kríža. Archeologický výskum prebehol v rámci obnovy komplexu v roku 1966. Zameriaval sa na interiér – loď aj exteriér kostola vrátane nádvorja kláštora. Počas neho bol identifikovaný rozsah kostola zo 14. storočia (Medvecký 1970, 275, 291–292; Kostka 1976, 8–10, 19; Polla 1979, 252; Bagin–Krajčí 1988, 69–70; ATB 1991, 52; Špiesz 2008, 111).

Kaplňku sv. Kataríny postavili v 14. storočí. Iniciátorom jej výstavby bol podľa prameňov cistercita František de Columba (1311). Bola vysvätená v roku 1325. Stála na parcele dvora cistercitov z Heiligemkreuzu, ktorý slúžil na uskladňovanie poľnohospodárskych produktov z Vajnor. Kúpili ho od ostrihomského prepošta Petra (1307). V rokoch 1372 až 1522 malo mesto objekt v prenájme a v roku 1523 ho od cistercitov odkúpilo (Bagin–Krajčí 1988, 17, 109; Špiesz 2008, 96, 111).

Bratstvo Božieho Tela bolo v Bratislave založené v roku 1349. V Kostole sv. Martina malo svoj oltár a v roku 1396 bola pri dome Bonaventuru de Salto postavená aj Kaplnka Božieho Tela (Bagin–Krajčí 1988, 19). Na par. č. 305, Panská ul. 11, sa v minulosti realizovalo viacero archeologických výskumov. Jeden z nich, v zadnom trakte parcely, priniesol materiál datovaný do 18.–19. storočia (Maruniaková 1990, 111). V južnej časti parcely, v suteréne, bola zachytená stredoveká (14.–16. storočie) kultúrna vrstva a vo dvore torzo studne s kamenným vencom zasypanej v ranom novoveku (Maruniaková 1992, 76). Priamo k výskumu kaplnky však zatiaľ nedošlo.

Pre úradné potreby mal ostrihomský arcibiskup vo vnútornom meste menšiu kúriu (Primačiálny palác), v ktorej sa v roku 1454 spomína Kaplnka sv. Ladislava (Bagin–Krajčí 1988, 20). Archeologický výskum kaplnky nebol realizovaný.

Na dnešnej Nedbalovej ulici,¹⁴ v mieste, kde dnes stojí kostol uršulínok, stála v stredoveku synagóga. V židovskej štvrti, existujúcej do roku 1526, stál aj blok domov v prameňoch nazývaný kresťanský dvor. Niekde v blízkosti synagógy mali v 14. storočí kaplnku cisterciti z Pilisa. Tí v roku 1335 žiadali, aby bola zbúraná, lebo ich ruší pri pobožnostiach (Dejiny Bratislavy 1982, 42–43; Špiesz 2008, 97–98).

Z hľadiska našej štatistiky archeologický výskum sa priamo dotkol 66 % kresťanských sakrálnych objektov vo vnútornom meste, aj keď v rôznom rozsahu. V prípade synagógy nie je jej lokalizácia uspokojivo vyriešená, a teda nie je archeologicky identifikovaná.

Cintoríny

V prípade cintorínov musíme náš geografický záber mierne rozšíriť o vnútorné predmestia a podhradie, ktoré správne spadalo pod právomoc Bratislavského hradu. Na Marquartovej mape cintoríny nie sú zachytené. Na základe výskumu vieme, že pred sformovaním mesta bolo na sledovanom území viacero pohrebísk.¹⁵ Po postavení hradieb ostal vo vnútri mesta len jeden cintorín, pri farskom Kostole sv. Martina. Druhý farský cintorín, pri Kostole sv. Vavrinca, sa rozprestieral tesne za mestskou bránou, na okraji mestskej priekopy.

¹³ Uvádzané je aj patrocínium Zvestovania Panny Márie (Špiesz 2008, 111), no prikláňame sa k v súčasnosti používanému názvu Kostol Zvestovanie Pána.

¹⁴ Niektoré zdroje lokalizujú synagógu na Panskú ul. 11 (par. č. 305, 306). Mala byť prestavaná na Kaplnku Božieho Tela (Jewish Bratislava 2022).

¹⁵ Hrobové nálezy z konca 10. až začiatku 13. storočia a ich rozmiestnenie v priestore neskoršieho mesta spracovala M. Musilová (2012, obr. 732 na s. 415).

Obr. 5. Lokalizácia hrobových nálezov vo vnútornom meste. Podklad Katastrálna mapa.

Abb. 5. Lokalisierung der Grabfunde in der Innenstadt. Vorlage Katasterkarte.

V stredovekom jadre Bratislavy bolo zdokumentovaných niekoľko včasnostredovekých pohrebísk z konca 10. až 11. storočia. Prvá koncentrácia hrobov bola zachytená na Staromestskej a Kapitulskej ulici, druhá na Hlavnom námestí a Sedlárskej ulici, tretia na Nám. SNP (1. horizont hrobov pod Kaplnkou sv. Jakuba). V tomto období pokračovalo aj pochovávanie pri kostole na Bratislavskom hrade a okolo rotundy sv. Mikuláša na hradnom vrchu (Lesák 2012a, 397–398).

Námestie okolo Dómu sv. Martina predstavuje priestor stredovekého cintorína, ktorý obkolesoval farský kostol. Bol ohradený múrom na Kapitulskej aj na Dlhej (dnes Panskej) ulici. Archeologický výskum v rokoch 1969–1970 odkryl pod Kaplnkou sv. Anny dvojpodlažný karner, v ktorom vrstva antropologických pozostatkov siahala asi do dvoch tretín jeho výšky. Nález sa v literatúre spája so zmienkou v testamente z roku 1291, kde sú ako patróni a donátori kaplnky uvádzaní predkovia Jána Csukára (Bagin–Krajčí 1988, 14–15; Žáry a kol. 1990, 7, 19–20; Štefanovičová a kol. 2004, 17, 29; Lesák 2012a, 405). Ďalšiu cintorínovú kaplnku s kostnicou zasvätenú sv. Ondrejovi dal postaviť v roku 1324 mešťan Hamboth (Žáry a kol. 1990, 26; Špiesz 2008, 95–96). Tunajší cintorín bol oficiálne uzavretý v roku 1736 a úplne zrušený v osemdesiatych rokoch 18. storočia (Bagin–Krajčí 1988, 25). Výskum v interiéri kostola v rokoch 2002–2003 zachytil okrem iného etážový cintorín patriaci ku kostolu z 12.–13. storočia, hroby zo 14.–16. storočia ako aj mladšie zo 17. storočia, ktoré dokladajú pochovávanie v kostole (Štefanovičová a kol. 2004, 20, 24–27, 33–34, 36, 54–55). Plošný odkryv cintorína alebo jeho časti sa doposiaľ nerealizoval.

Druhý farský kostol, sv. Vavrinca, stál tesne za hradbami mesta. Prvá zmienka o ňom pochádza z roku 1311. Predstavoval trojloďovú stavbu, ktorej pôdorys bol archeologicky zdokumentovaný v roku 1935. Okolo neho sa rozprestieral cintorín a patrili k nemu i farská budova, škola a cintorínová kaplnka s karnerom zasvätená sv. Jakubovi st. Po zbúraní sakrálnych stavieb v súvislosti s protitureckými opatreniami (1529) sa cintorín a karner využívali bez prestávky ďalej až do roku 1774 (Mencl 1935, 465–466; Bagin–Krajčí 1988, 18; Hoššo–Lesák 1996). Ani v tomto prípade neprebehol plošný výskum cintorína, no súbor hrobových nálezov získaný hlavne pri výskume Kaplnky sv. Jakuba je väčší ako v prípade Kostola sv. Martina. Rozsah výskumných prác pokrýval iba malú plochu z rozlohy cintorína.

Ďalším miestom pochovávania pre obyvateľov stredovekej Bratislavy mohol byť aj cintorín pri Kostole sv. Michala, ktorý sa v prameňoch po prvý raz spomína v roku 1307 (Bagin–Krajčí

1988, 18). Patril k rozsiahlejším stavbám a bol porovnateľný s oboma spomenutými mestskými farskými kostolmi. Intenzita pochovávaní v jeho okolí si tiež vyžiadala vybudovanie cintorínovej Kaplnky sv. Blažej (Špiesz 2008, 113–114). Tá bola vysvätená na začiatku 16. storočia (Bagin–Krajčí 1988, 20). Archeologicky bol cintorín zachytený na východnej strane nádvorí Župného domu (Župné nám. 12, par. č. 3273). Počas výskumu tu bolo zdokumentovaných 84 hrobov (Hoššo–Šuteková–Kmeťová 2008, 70).

Na východnom úpätí hradného kopca stála v 11. storočí rotunda zasvätená sv. Mikulášovi, okolo ktorej sa pochovávalo. Aj v tomto prípade bol problém s nedostatkom miesta na cintoríne riešený postavením karnera, a to na prelome 13. a 14. storočia prestavbou zo staršej rotundy (Špiesz 2008, 144; Lesák 2012a, 405). Cintorín bol zrušený v osemdesiatych rokoch 18. storočia (Bagin–Krajčí 1988, 35). Archeologický výskum bol realizovaný vo viacerých polohách. Odkryl rotundu z 11. až 12. storočia, základy karnera z 13. storočia a hroby datované do 11. až 15. storočia (Štefanovičová 1969; Vallasek 1988, 137–138; 1990, 166; 1991, 103; 1992, 99; ATB 1991, 100–101).

Hoci v súvislosti s tureckým nebezpečenstvom (1529–1531) boli farnosti na predmestiach Bratislavy zrušené, po roku 1526 výrazne vzrástol počet obyvateľstva v meste a bolo nutné zachovať staršie cintoríny. Preto sa naďalej pochovávalo nielen pri Kostole sv. Martina, ale aj na cintorínoch na predmestiach, v Podhradí, ale aj v kryptách v Kostole sv. Martina či vo františkánskom kostole (Bagin–Krajčí 1988, 20–21).

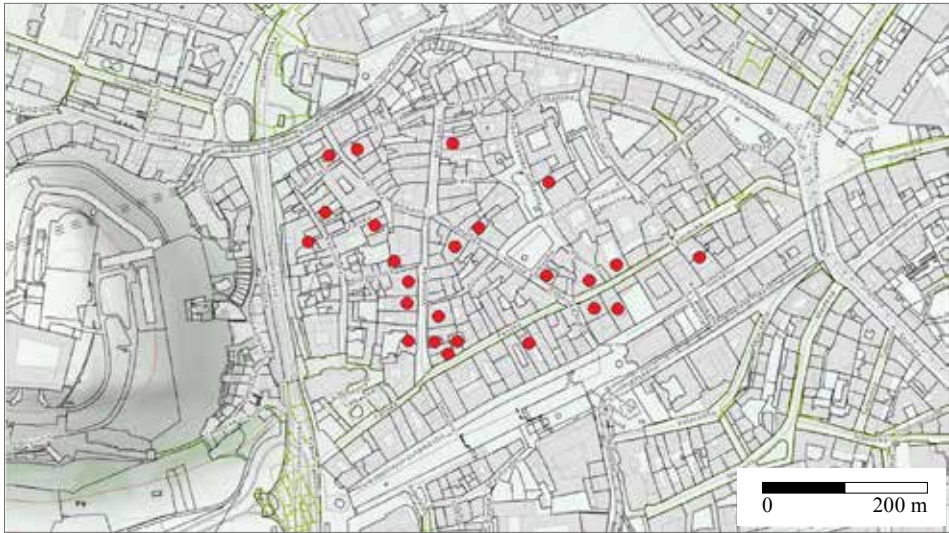
Hroby sa našli aj v interiéri sakrálnych stavieb vo vnútornom meste – v kostoloch a kláštoroch. V tesnej blízkosti majetkov františkánov, na západnej (na námestí) i na východnej (vo františkánskej záhrade) strane, boli odkryté hroby datované do 9. až 10. storočia. Pri výskume kláštora sa našli v rajskej dvore stredoveké a novoveké hroby spadajúce najneskôr do 17. storočia (Marková 1978, 159–160; ATB 1991, 45–46; Lesák–Musilová–Hoššo 1997, 124–126; Šefčáková 1997, 172–173; 2000, 176–178). Pri výskume kostola klarisiek boli odkryté len hroby datované do 17. až 18. storočia (Medvecký 1970, 292; ATB 1991, 52). Päť novovekých hrobov (16.–19. storočie) bolo zachytených počas archeologického výskumu Kaplnky sv. Kataríny (Krampl 2007, 117).

Pri cintorínoch je možné konštatovať, že archeologický výskum sa dotkol všetkých pohrebných miest v rámci stredovekého mesta a v jeho blízkom okolí. Nezameriaval sa výlučne na plochu cintorínov, ale na stavby stojace v tomto priestore (kaplnky, kostoly). Tým pádom rozsah výkopov bol ohraničený rozsahom odkrytej architektúry, prípadne jej časti. Najväčší antropologický súbor pochádza z cintorína pri Kostole sv. Vavrinca, celkovo okolo 200 hrobov (bez zarátania pozostatkov pochádzajúcich z karnera). V žiadnom prípade nie je možné hovoriť o kompletnom preskúmaní sepulkrálného priestoru mesta.

Studne

Marquartova mapa rozlišuje dve kategórie verejných studní. Veľký červený krúžok označuje veľké studne, menší malé studne. Vo vnútornom meste sa s týmito značkami stretávame na verejných priestranstvách. Za veľké studne možno považovať dve – na Hlavnom a Františkánskom námestí. Obe existujú dodnes vo forme fontán. Malé verejné studne sú na mape ľahšie čitateľné. Celkovo sme ich napočítali deväť, dve z nich sú menej zreteľné.¹⁶ Archeologický výskum sa dotkol len minima verejných studní. Jedna, ktorá bola pôvodne súčasťou najstaršieho trhoviska na križovatke Panskej a Ventúrskej ulice, je dokladom postupného zastavania primárneho trhového priestoru. Nález na par. č. 324 (Panská 18) interpretovali realizátorky výskumu ako verejnú studňu, ktorá bola zrušená v roku 1415. Západne od polohy Panská 16 (par. č. 323) nie je doložená žiadna zástavba z 13. storočia, čiže táto parcela tvorila východný okraj trhoviska. Tamojší obytný objekt mal toho času archeologicky doloženú súkromnú studňu (Zemková–Musilová 1989,

¹⁶ M. Marquart zakreslil studne na Panskej ulici pred parcelou označenou ako mäsiarske lavice (*ii* – Fleisch-Bänk), na Laurinskej ulici pred č. 125 a pred Bránou sv. Vavrinca (č. 167), na Primaciálnom námestí, na Zelenej ulici pred č. 97, na Michalskej ulici pred Bránou sv. Michala (pred č. 59), na Kapitulskej ulici pred č. 27. Dve menej zreteľné sú na Hlavnom námestí pred č. 94 a na Bielej ulici medzi č. 80 a 88. Na Kapitulskej ulici sa spomína v roku 1581 len jedna, no v 1781 viaceré studne (Fiala–Plachá–Leixner 1969, 33).

Obr. 6. Lokalizácia parciel s nálezmi studní. Podklad Katastrálna mapa.

Abb. 6. Lokalisierung der Parzellen mit Brunnenfunden. Vorlage Katasterkarte.

150–151; Musilová 1990, 115). Okrem nej bola počas prekládky inžinierskych sietí archeologicky skúmaná mestská studňa za Bránou sv. Vavrinca, ktorá je zobrazená na Marquartovom pláne (Lesák–Resutík 2000, 69–70). Archeologický výskum odkryl aj studňu na Primaciálnom námestí zo 16. až 17. storočia (Baxa 1978, 33–34).

Studne na nádvoriach jednotlivých parciel nie sú na Marquartovom pláne zobrazené. Ak by sme vychádzali z údajov v Požiarnom poriadku mesta Bratislavy cca z roku 1550, tak v bode 2 je stanovené, že v každom dome musí byť okrem iného aj studňa s reťazou. Táto povinnosť sa opakuje aj v bode 8 (Pramene 2005, 246–247). Podľa tohto pravidla by malo existovať v Bratislave v 16. storočí okolo 215 studní. Faktom je, že archeológia niekedy zachytí na jednej parcele aj viac studní, ktoré nemuseli byť používané súbežne. Pri zmenách parcelácie mohlo dôjsť k zmenám ich počtu alebo polohy. V roku 2002 bolo v pamiatkovej rezervácii evidovaných 74 archeologicky skúmaných studní, 14 z nich bolo prezentovaných v teréne (Musilová–Lesák–Resutík 2003, 171). V našej analýze máme zachytených 31 publikovaných nálezov studní v 23 polohách. Väčšina z nich je datovaná do stredoveku. Oba súčty sú výrazne nižšie ako počet parciel, čiže v rámci preskúmanosti sa pohybuje výrazne pod úrovňou celkovej preskúmanosti sledovanej lokality.

Výrobné areály, pece

Bratislava nebola v stredoveku mesto, ktorého remeselníci preferovali jeden druh výroby. Najviac príjmov získavali jej obyvatelia z vinohradníctva a z obchodu s vínom. Výrobné procesy spojené s týmto odvetvím sa priamo vo vnútornom meste nevykonávali, prípadne len minimálne. Na archeologických výskumoch s touto činnosťou môžeme spájať viac-menej len archeobotanické nálezy.

Pozostatky po remeselnej výrobe sa našli v meste skôr ojedinele. Do kategórie takýchto nálezov spadajú napríklad pyrotechnické zariadenia. Celkovo bolo publikovaných cca 25 pecí odkrytých v 19 polohách. Najväčšie percento z nich tvoria chlebové pece. Výrazne nižšie zastúpenie majú hutnícke a hrnčiarske pece odkryté v areáli vnútorného mesta, prípadne v blízkosti hradieb. V jednom prípade bola pec interpretovaná ako tehliarska. Pri troch nálezoch nebola funkcia pece

Obr. 7. Lokalizácia parciel s nálezmi pecí. Podklad Katastrálna mapa.

Abb. 7. Lokalisierung der Parzellen mit Ofenfunden. Vorlage Katasterkarte.

určená. Nálezy nevytvárajú koncentrácie, ktoré by bolo možné vyhodnotiť ako areál či štvrť s remeselníkmi, v ktorých sa venovali jednému typu výroby.

Batéria piatich chlebových pecí bola odkrytá v záhrade františkánskeho kláštora. Sú datované na prelom 11. a 12. storočia (Lesák–Musilová–Hoško 1997, 126–127), čiže ich nie je možné spájať so špecializovaným mestským remeslom.

Druhá batéria, v tomto prípade troch hutníckych pecí, sa našla v severozápadnom rohu opevnenia, v exteriéri veže, na par. č. 431 eventuálne na Marquartovom pláne na nezastavaných parcelách. Sú datované do druhej polovice 15. až na začiatok 16. storočia (Baxa–Ferus 1983, 50; Baxa 1984, 37). K hutníckej výrobe v tejto časti mesta máme archívne správy. Severne od Vtácej veže stála polbašta, spomínaná v roku 1443, a neďaleko nej drevená šopa, tzv. Peklo. Fungovala tam mestská lejárň, ktorá odlievala delá, vyrábala tarasnice a pušky. V prameňoch sa spomína v roku 1451 (Špiesz 2008, 170; Zvarová–Matejka 2019, 75).

Areál zameraný na spracovanie kože bol zachytený tesne za hradbami, v priestore dnešného Rybného námestia, počas archeologického výskumu spojeného s výstavbou Mosta SNP. Predstavovala ho sústava drevených plôtikov ohradzujúcich priestor, cez ktorý pretekala voda. V ňom prebiehalo namáčanie koží. Nálezy sú datované do 13. až 14. storočia. Písomné pramene spomínajú garbiarov v Bratislave už v roku 1379. Garbiarske dielne existovali v týchto miestach ešte v 16. storočí. Nálezy kože, odpad z kostných a drevených výrobkov, či hroznové výlisky vyhodnotil B. Polla, autor výskumu, ako mestské smetisko. Kostný a parohový polotovár (odpad z výroby gombíkov) ako aj suroviny vo forme hranatých tyčíniek pokladal za sklad v mieste výroby (Polla 1979, 43–49, 103–104, 229, 240, 242).

Na základe publikovaných výsledkov výskumov nie je možné vyčleniť v sledovanom priestore areály zamerané na určitý druh špecializovanej remeselnej výroby. Dôvodom môže byť nedostatočné preskúmanie terénu, prestavbami v minulosti zničené archeologické situácie alebo zameranie sa obyvateľov na taký druh výroby (spomínané vinohradníctvo a vinárstvo), ktoré priamo v meste nezanechalo archeologicky postrehnuteľné stopy.

Záver

Stredoveké mesto je jedinečným súborom archeologických informácií, ktoré nám približujú rôzne aspekty života v minulosti. Rôznorodosť tém, ktoré prinášajú výsledky výskumov jednotlivých parciel začínajúc vývojom bývania, pokračujúc pozostatkami remeselnej výroby či obchodu, evolúciou fortifikačných systémov, zahŕňajú aj materiálnu či duchovnú kultúru. Množstvo porovnávacích jednotiek je výrazne vyššie ako pri zaniknutých osadách či výskumoch zameraných výlučne na jeden hrad či sakrálnu stavbu. Tieto možnosti prinášajú na druhej strane aj obmedzenia. Mnoho prestavieb a terénnych úprav ovplyvňuje zachovanosť archeologických kontextov a tým aj úplnosť vstupných informácií, s ktorými archeológia pracuje.

Na príklade Bratislavy sme sa snažili priblížiť výsledky viac ako storočného výskumu. O jej intenzívnom a systematickom výskume možno hovoriť až od roku 1954, kedy bola vytvorená Štátna mestská pamiatková rezervácia Bratislava. To umožnilo cielene chrániť pamiatkový potenciál sledovaného priestoru. Vytvorením špecializovanej inštitúcie, MSPSOP, v roku 1968 so zameraním výskumov na historické jadro Bratislavy sa výsledky sústredili na jednom mieste a na ich základe bolo možné riešiť ďalšie čiastkové úlohy. Po zmene zákona v roku 2002 sa hlavným koordinátorom výskumu v meste stal KPÚ Bratislava. Ten svojimi rozhodnutiami a stanoviskami upravuje cieľ jednotlivých výskumov na mestských parcelách, a zároveň usmerňuje výskum, aby bolo možné zodpovedať širšie rozpracované témy v rámci mesta. Systematickosť výskumu je však limitovaná, keďže miesto a rozsah výskumu určuje vo väčšine prípadov stavebná činnosť vlastníkov.

Napriek dlhodobej výskumnej činnosti sa archeologický výskum dotkol iba cca 60 % parciel v meste. Okolo tejto hodnoty nám vychádzali výsledky z celkového pohľadu na výskum Bratislavy, ako aj pri analyzovaní vybraných tém (mestské opevnenie, sakrálné stavby, cintoríny atď.). Ako sme už upozornili, uvedené hodnoty zodpovedajú počtu parciel dotknutých výskumom a neodzrkadľujú preskúmanosť plochy, jej ostávajúci archeologický potenciál. Z podkladov získaných z publikovaných materiálov či súpisov nie je možné vyhodnotiť, do akého rozsahu sú parcely preskúmané.

Intenzita stavebných, a tým pádom aj výskumných akcií za viac ako šesťdesiat rokov mala svoje vrcholy, no celkovo je vidieť klesajúci trend v ročnom počte výskumov. Mesto má stále vysoký archeologický potenciál a jeho skúmanie nie je možné považovať za ukončené. Na druhej strane vďaka získaným poznatkom z predošlej archeologickej činnosti je možné niektoré polohy alebo témy vyhodnocovať. Dôležitú úlohu tu zohráva dôkladné spracovanie výskumnej dokumentácie, možnosť nadviazať na prácu predošlých generácií a prístup k nájdenému materiálu.

V prípade mesta neznamená dlhodobý zároveň systematický výskum. Dôležitú úlohu tu zohráva koordinátor, v súčasnosti Krajský pamiatkový úrad Bratislava, ktorého úlohou je cieľným zameraním aktuálnych výskumov dopĺňať staršie už zachytené informácie. Rovnako dôležitá, ako nadväznosť nových výskumov na staršie, je práca s hnutelnými nálezmi uloženými v depozi-toch múzeí. Uľahčením spracovávaného veľkého množstva informácií, ktoré archeológia doposiaľ priniesla, je sústredenie výskumných dokumentácií i archeologických nálezov v čo najmenšom počte inštitúcií. V prípade Bratislavy existencia dvoch mestských inštitúcií, ich vzájomná spolupráca ako aj kooperácia s ďalšími realizátormi výskumov v historickom jadre, postavila na menších samostatných výskumoch základy dlhodobého systematického výskumu mesta.

Tab. 1. Súpis parciel v Bratislave, vnútornom meste. AV – archeologický výskum.

Tab. 1. Parzellenverzeichnis von Bratislava, Innenstadt. AV – archäologische Grabung.

č. parcely, Marquart	majiteľ, Marquart	č. parcely	ulica, č.	AV	rok výskumu	literatúra
1	mesto	464	Rudnayovo nám. 4 (?)	x	1986, 1987, 1999, 2006, 2007	Musilová 1987, 74; 1988, 92–93; Lesák–Resutík 2000, 71; Lesák 2019, 449–450, 457, 460
2	cirkev	464, 466, 467	Rudnayovo nám. 3, 4	x	1986, 1987, 1999, 2006, 2007, 2015	Musilová 1987, 74; 1988, 92–93; Lesák–Resutík 2000, 71; Lesák 2019, 449–450, 457
3	súkromná	464, 466	Rudnayovo nám. 4	x	1986, 1987, 1999, 2006, 2007	Musilová 1987, 74; 1988, 92–93; Lesák–Resutík 2000, 71; Lesák 2019, 449–450, 457
4	súkromná	486	Panská 26	x	1966, 1986	Baxa 1987, 34; ATB 1991, 134; Lesák 2019, 449
5	súkromná	487	Panská 24	x	1987	Baxa 1988, 36; Lesák 2019, 450
6	súkromná	485, 488	Panská 22, Ventúrska 1	x	1996, 2004, 2005	Lesák–Musilová–Resutík 1998, 106; Lesák 2019, 453, 456
7	súkromná	481	Ventúrska 3	x	60./70. r. 20. st., 1978, 2001, 2003, 2005	Baxa 1980, 39–40; ATB 1991, 78–82; Lesák 2002, 116–117; 2019, 448, 455–457
8	súkromná	480, 482	Ventúrska 3	x	60./70. r. 20. st., 1978, 2001, 2003, 2005	Baxa 1980, 39–40; ATB 1991, 78–82; Lesák 2002, 116–117; 2019, 448, 455–457
9	súkromná	479	Ventúrska 5	x	1978, 2002	Baxa 1980, 39–40; Lesák 2019, 448, 456
10	súkromná	478	Ventúrska 7	x	2000, 2001, 2002	Lesák 2002, 111–116; Lesák 2019, 455–456
11	súkromná	477	Ventúrska 9	x	1976, 1977, 1978, 1988	Baxa 1978, 32; 1980, 40; Maruniaková 1990, 110; ATB 1991, 83–84; Lesák 2019, 447–448, 450
12	súkromná	477	Ventúrska 9	x	1976, 1977, 1978, 1988	Baxa 1978, 32; Maruniaková 1990, 110; ATB 1991, 83–84; Lesák 2019, 447–448, 450
13	súkromná	475, 476	Prepoštská 1, 3	x	1982	Baxa 1983, 48; Lesák 2019, 449
16	cirkev	470	Kapitulská 19 (+17)	x	60./70. r. 20. st.	ATB 1991, 78, 81–82
20	mesto	441, 444, 449	Kapitulská 16, 18 (?)	x	1976, 1981, 1982	Baxa 1977, 51–52; 1983, 47–49; Lesák 2019, 447–449
21	cirkev	440	Kapitulská 16, 18	x	1981, 1982	Baxa 1983, 47–49; Lesák 2019, 448–449
22	cirkev	439, 442/1, 443/1	Kapitulská 14	x	1976	Baxa 1977, 50; Lesák 2019, 447

č. parcely, Marquart	majiteľ, Marquart	č. parcely	ulica, č.	AV	rok výskumu	literatúra
24	súkromná	437/3, 4, 6, 7	Kapitulská 6, 8	x	2004, 2019, 2020, 2021	Šimončičová Koošová 2008; Nezvalová 2016; Repka 2016
25	súkromná	437/1, 2	Kapitulská 6, 8	x	2004, 2019, 2020, 2021	Šimončičová Koošová 2008; Nezvalová 2016; Repka 2016, 166, 168
26	cirkev	433/6, 7	Kapitulská 4	x	1965, 1966	Fiala–Plachá–Leixner 1969, 33–58; ATB 1991, 86
28	cirkev	431	Kapitulská / Na vřšku	x	1981, 1982, 1983	Baxa–Ferus 1983, 49–52; Baxa 1984, 37–38; Kolníková–Hunka 1984, 124; Lesák 2019, 449
30	cirkev	367/3, 4	Kapitulská 1	x	2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019	Kováč 2020; Lesák 2019, 459
32	cirkev	365/3, 4	Kapitulská 5	x	2013, 2014, 2015, 2016	Kováč 2019; Lesák 2019, 459
33	cirkev	364, 363/1, 6	Kapitulská 7	x	1976, 2007	Baxa 1977, 50; ATB 1991, 86; Lesák 2019, 447, 457
34	mesto	359	Kapitulská 9	x		Baxa–Ferus 1985, 249.
35	cirkev	355, 356, 356	Kapitulská 11	x	1992	Lesák–Mináriková 1993, 80; Lesák 2019, 453
39	súkromná	350	Prepoštská 6	x	1975	ATB 1991, 125; Lesák 2019, 447
40	súkromná	349	Prepoštská 4	x	1975	ATB 1991, 124; Lesák 2019, 447
41	súkromná	348	Ventúrska 11	x	1975, 2002, 2003, 2005	ATB 1991, 85; Hoššo–König–Šuteková 2007, 86–87; Lesák 2019, 447, 456
42	mesto	347	Ventúrska 13 (?)	x	1975, 2002, 2003, 2005	ATB 1991, 85; Hoššo–König–Šuteková 2007, 86–87; Lesák 2019, 456
44	súkromná	361/1	Klariská 1 (?)	x	2006	ATB 1991, 92; Lesák 2019, 457
45	súkromná	417/4	Na vřšku 12	x	1997	Lesák 1997; 2019, 454
46	súkromná	371, 372	Klariská 14, Baštova 9	x	1997, 1998	Lesák–Resutík 2000, 68; Lesák 2019, 454
47	súkromná	373	Klariská 12	x	1977	Baxa 1977–1979, 9; Ferus–Baxa 1988, 125; Lesák 2019, 448
48	súkromná	374	Klariská 10	x	1976, 1988	Baxa 1977, 50; Ferus–Baxa 1988, 125; Lesák 2019, 447, 450
49	súkromná	375	Klariská 8	x	1976, 1977	Baxa 1977–1979, 9; ATB 1991, 92; Lesák 2019, 448
56	súkromná	380	Michalská 5	x	1989	Lesák 2019, 451
57	súkromná	381/1	Michalská 7	x	1989	Maruniaková 1991, 65; Lesák 2019, 451
58	súkromná	383/2	Michalská 9	x	1989, 2007, 2009	Maruniaková 1991, 65; Lesák 2019, 451, 458

č. parcely, Marquart	majiteľ, Marquart	č. parcely	ulica, č.	AV	rok výskumu	literatúra
67	súkromná	45	Zámočnická 13	x	1999	Lesák–Resutík 2000, 76–77; Lesák 2019, 454
69	súkromná	58	Františkánska 3	x	1977, 1978	Baxa 1978, 34; 1980, 40; ATB 1991, 129–130; Lesák 2019, 448
70	súkromná	58	Františkánska 3	x	1977, 1978	Baxa 1978, 34; 1980, 40; ATB 1991, 129–130; Lesák 2019, 448
75	súkromná	36, 37, 39	Zámočnická 2, 4, Michalská 18, 20	x	1988, 1989	Maruniaková 1991, 65; Lesák 2019, 450–451
76	súkromná	35, 33	Michalská 16	x	1988	Lesák 2019, 451
78	súkromná	32	Michalská 12	x	1988	Musilová 1990, 114; Lesák 2019, 451
79	súkromná	31	Michalská 10	x	1979, 1988	Maruniaková 1990, 110; ATB 1991, 97, 99; Lesák 2019, 448, 450
80	súkromná	31, 29	Michalská 6, Biela 1	x	1998	Lesák–Resutík 2000, 68; Lesák 2019, 454
82	súkromná	27	Biela 5	x	1980	Lesák 2019, 448
83	súkromná	26, 25	Františkánske nám. 8	x	1980	Lesák 2019, 448
86	súkromná	22	Františkánske nám. 7	x	2000, 2001	Hoško–Lesák–Resutík 2002; Lesák 2019, 455
87	súkromná	21	Biela 6, Františkánske nám. 6	x	1982, 2000, 2001	Hoško–Lesák–Resutík 2002; Lesák 2019, 449, 455
91	súkromná	17	Sedlárska 3	x	1988	Lesák 2019, 450
92	súkromná	16	Sedlárska 5	x	1994, 1995, 1996	Lesák–Musilová–Hoško 1997, 124; Lesák–Musilová–Resutík 1998, 107; Lesák 2019, 453
93	súkromná	15	Hlavné nám. 7	x	1994	Lesák–Musilová–Hoško 1996, 123; Lesák 2019, 453
94	súkromná	14	Hlavné nám. 8	x	1996, 1997	Lesák–Musilová–Resutík 1998, 107, 109; Lesák 2019, 453
95	mesto	14	Hlavné nám. 8	x	1996, 1997	Lesák–Musilová–Resutík 1998, 107, 109; Lesák 2019, 453
96	súkromná	332/4, 5	Hlavné nám. 6, Zelená 1, 3	x	1989	Maruniaková 1991, 65; Lesák 2019, 451
98	súkromná	337	Ventúrska 12, Zelená 10	x	1994	Lesák–Musilová–Hoško 1996, 122; Lesák 2019, 453
99	súkromná	336	Zelená 8	x	1986	Lesák 2019, 449
100	súkromná	335	Zelená 6	x	1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1991	Maruniaková 1992, 76; Lesák 2019, 449, 452
104	mesto	341	Sedlárska 6	x	1989	Maruniaková 1992, 76–77; Lesák 2019, 451
105	súkromná	344	Sedlárska 4	x	1988, 1989	Lesák 2019, 451
106	súkromná	345	Sedlárska 2, Ventúrska 22	x	1987	Šefčáková 1991, 97–98; Lesák 2019, 450
108	súkromná	342	Ventúrska 18	x	1986	Lesák 2019, 449

č. parcely, Marquart	majiteľ, Marquart	č. parcely	ulica, č.	AV	rok výskumu	literatúra
109	súkromná	339	Ventúrska 16	x	2008	Lesák 2019, 458
110	súkromná	338, 336	Ventúrska 14, Zelená 8	x	1986	Lesák 2019, 449
111	súkromná	329	Ventúrska 10	x	1976, 1977	Baxa 1978, 32–33; ATB 1991, 84–85; Lesák 2019, 447–448
113	súkromná	327	Ventúrska 6	x	1974, 1975	ATB 1991, 83; Lesák 2019, 447
114	súkromná	326	Ventúrska 4	x		ATB 1991, 83
116	súkromná	324	Panská 18	x	1988, 1991	Zemková–Musilová 1989, 150–151; Musilová 1990a, 115; Maruniaková 1992, 76; Šefčáková 1992, 118–119; Lesák 2019, 451
117	súkromná	323	Panská 16	x	1988, 1991, 1994	Zemková–Musilová 1989, 150; Musilová 1990a, 115; Lesák–Musilová–Hošo 1996, 122; Lesák 2019, 451–453
118	súkromná	322	Panská 14	x	1988, 1989, 1990, 1991	Farkaš–Klinčoková 1992, 33–34; 1992a, 32; Lesák 2019, 451–452
121	súkromná	315	Panská 2, Rybárska brána 2	x		ATB 1991, 145
122	súkromná	315	Panská 2, Rybárska brána 2	x		ATB 1991, 145
123	súkromná	315	Panská 2, Rybárska brána 2	x		ATB 1991, 145
125	súkromná	8	Laurinská 1	x	1989	Maruniaková 1991, 65; Lesák 2019, 451
126	súkromná	8	Laurinská 1	x	1989	Maruniaková 1991, 65; Lesák 2019, 451
128	súkromná	10	Rybárska brána 1	x	1991	Maruniaková 1992, 76; Lesák 2019, 452
129	súkromná	11	Hlavné nám. 4	x	1987, 1988, 1989, 1991, 1992	Maruniaková 1991, 65; 1992, 76; Lesák–Mináriková 1993, 80; Lesák 2019, 450–452
130	súkromná	12	Hlavné nám. 3	x	1991	Maruniaková 1992, 76; Lesák 2019, 452
131	súkromná	13	Hlavné nám. 2	x	1980, 1991, 2008, 2009, 2010	Hošo 1992, 48–49; Lesák 2019, 452
132	súkromná	66	Františkánske nám. 4	x	1988, 1992, 1999	Lesák–Mináriková 1993, 80; Lesák–Resutík 2000, 73; Lesák 2019, 450, 453, 455
133	mesto	1	Hlavné nám. 1, Primaciálne nám. 3	x	1966, 1971, 1972, 1973, 1980, 2008, 2009, 2010	ATB 1991, 108–109; Musilová 2015, 172–175; Lesák 2019, 448
134	súkromná	7	Radničná 1	x	1980, 2005, 2006, 2007	Snopko–Melicherčík 1981, 275–278; Lesák 2019, 457

č. parcely, Marquart	majiteľ, Marquart	č. parcely	ulica, č.	AV	rok výskumu	literatúra
135	súkromná	7	Radničná 1	x	1980, 2005, 2006, 2007	Snopko–Melicherčík 1981, 275–278; Lesák 2019, 457
136	súkromná	6	Laurinská 3	x	1993	Lesák–Hoššo 1995, 91; Lesák 2019, 453
137	súkromná	3, 4	Uršulínska 6, Laurinská 7	x	1987	Musilová 1988a, 94; Lesák 2019, 450
138	cirkev	2, 5	Primaciálne nám. 2, Laurinská 5	x	1988, 1994, 2016	Lesák–Musilová–Hoššo 1996, 121; Lesák 2019, 450, 453, 460
143	súkromná	86	Uršulínska 9	x	1985	Baxa–Musilová–Ferus 1986, 56–57; 1987, 417–439; Hajnalová 1986, 91–92; Lesák 2019, 449
144	súkromná	87	Uršulínska 11	x	1984	Rexa 1985, 206; Lesák 2019, 449
149	súkromná	91, 89	Nedbalova 12, Laurinská 11	x	2007	Lesák 2019, 458
160	súkromná	81	Nám. SNP 29	x	1975, 1979	Baxa 1980a, 33–34; Lesák 2019, 447–448
161	súkromná	1407/1, 96	Klobučnícka 6, komunikácia	x	1975, 1988, 1998	Maruniaková 1990, 111; Lesák–Resutík 2000, 72; Lesák 2019, 447, 450
162	súkromná	96	Klobučnícka 6	x	1975, 1988, 1998	Maruniaková 1990, 111; Lesák–Resutík 2000, 72; Lesák 2019, 447, 450
168	súkromná	103/3, 106	Laurinská 18, 20, Gorkého 15, 17	x	2004	Lesák 2019, 456
169	súkromná	106, 107/1	Laurinská 18, Gorkého 13	x	2004	Lesák 2019, 456
173	súkromná	112/1, 2	Laurinská 12, Gorkého 9	x	1993	Lesák–Hoššo 1995, 91
174	súkromná	112/1, 2	Laurinská 12, Gorkého 9	x	1993	Lesák–Hoššo 1995, 91
176	súkromná	114/1, 2	Laurinská 8, Gorkého 5	x	1998, 2007, 2008	Lesák–Resutík 2000, 66; Lesák 2019, 454, 458
177	súkromná	114/1, 2	Laurinská 8, Gorkého 5	x	1998, 2007, 2008	Lesák–Resutík 2000, 66; Lesák 2019, 454, 458
181	súkromná	116	Laurinská 4, Gorkého 3	x	1994, 1995, 1996	Lesák–Musilová–Hoššo 1996, 121; 1997, 124; Lesák–Musilová–Resutík 1998, 107; Lesák 2019, 453
182	súkromná	116, 118/3, 120	Laurinská 2, 4, Gorkého 3, 1	x	1994, 1995, 1996	Lesák–Musilová–Hoššo 1996, 121; 1997, 124; Lesák 2019, 453
183	súkromná	118/3	Laurinská 2, Rybárska brána 7	x	1962	ATB 1991, 94
184	súkromná	120	Gorkého 1, Rybárska brána 9	x	1966	ATB 1991, 73
185	súkromná	310	Hviezdoslavovo nám. 26, Rybárska brána 8	x	1975, 2003	Hajnalová–Mihályiová–Hajnalová 2004, 64; Lesák 2019, 447, 456
188	súkromná	313, 309	Panská 3, Hviezdoslavovo nám. 25	x	1988, 1991, 2005	Baxa–Ferus 1990, 37; Maruniaková 1992, 76; Lesák 2019, 450, 452, 457

č. parcely, Marquart	majiteľ, Marquart	č. parcely	ulica, č.	AV	rok výskumu	literatúra
189	súkromná	314, 313, 309	Panská 5, 3, Hviezdoslavovo nám. 25	x	1988, 1991	Baxa-Ferus 1990, 37; Maruniaková 1990, 111; 1992, 76; Lesák 2019, 450, 452
190	súkromná	308/1, 2	Panská 7, Hviezdoslavovo nám. 24	x	1999	Lesák-Resutik 2000, 73; Lesák 2019, 454
191	súkromná	307	Panská 9, Hviezdoslavovo nám. 23	x	1997	Lesák 2019, 454
192	mesto	305, 306	Panská 11, Hviezdoslavovo nám. 22	x	1988, 1991, 2017	Maruniaková 1992, 76; Lesák 2019, 450, 452
193	súkromná	304/1, 2	Panská 13, Hviezdoslavovo nám. 21	x	1984	Baxa 1985, 47–48; Lesák 2019, 449
195	cirkev	302/1, 2	Panská 17, Hviezdoslavovo nám. 19	x	1963	ATB 1991, 72
196	súkromná	300, 301	Panská 19, Hviezdoslavovo nám. 18	x	1980, 1982, 1983, 1984, 1985	Baxa 1983, 48; 1985, 47–48; 1986, 54–55; Rexa 1985, 204–205; 1986, 201–203; ATB 1991, 103; Lesák 2019, 448–449
197	súkromná	298	Panská 21, Strakova 1, 3, 5	x	1980	Lesák 2019, 448
198	súkromná	298	Panská 21, Strakova 1, 3, 5	x	1980	Lesák 2019, 448
199	súkromná	21390	Strakova–komunikácia	x	1993	Lesák–Hoššo 1995, 91; Lesák 2019, 453
200	súkromná	489, 490	Panská 27, Hviezdoslavovo nám. 17	x	1990, 1997	Lesák 2019, 451, 454
201	súkromná	491	Panská 29, Hviezdoslavovo nám. 16	x	1963	Polla 1979, 6–7
202	súkromná	492	Panská 31, Hviezdoslavovo nám. 15	x	1975, 1977	ATB 1991, 72; Lesák 2019, 448
203	súkromná	493	Panská 33, Hviezdoslavovo nám. 14	x	1977, 1980	Baxa 1978, 32; ATB 1991, 103–104; Lesák 2019, 448
204	súkromná	494, 495	Panská 35, Hviezdoslavovo nám. 13	x	1992, 1993, 1995	Lesák–Mináriková 1993, 80; Lesák 2019, 453
205	súkromná	496, 497	Panská 37, 39, Hviezdoslavovo nám. 12	x	1986	Baxa 1987, 34; Lesák 2019, 449
206	súkromná	498, 499	Panská 41, Hviezdoslavovo nám. 11	x	1976, 1977, 1978, 1982, 1986	Baxa 1978, 33; 1987, 34; ATB 1991, 104; Lesák 2019, 447–449
A	cirkev	469	Dóm sv. Martina	x	2002, 2003, 2014	ATB 1991, 132–133; Štefanovičová a kol. 2004; Lesák 2019, 459
B	cirkev	455	Kapitulská 26	x	1976, 1988, 1997	ATB 1991, 157; Lesák 2019, 451
C	cirkev	362, 369, 370	Kostol a kláštor klarisiek	x	70. r. 20. st., 1974, 2002, 2003, 2004, 2005	ATB 1991, 52; Lesák 2019, 447, 456–457
D	cirkev	30	Kaplnka sv. Kataríny	x	2005	Krampl 2007, 115–117

č. parcely, Marquart	majiteľ, Marquart	č. parcely	ulica, č.	AV	rok výskumu	literatúra
E	cirkev	59, 60, 61/1, 2, 62	Kostol a kláštor františkánov	x	1967, 1968, 1969, 1970, 1976, 1977, 1994, 1995, 1998, 1999	Marková 1978, 159–160; ATB 1991, 45–46; Lesák–Musilová–Hošo 1997, 124; Šefčáková 1997, 172–173; Lesák–Musilová–Resutík 1998, 107; Ševčáková 2000, 176–178; Lesák–Resutík 2000, 66–67, 74–75; Lesák 2019, 453–454
F	cirkev	74, 72	Kostol a kláštor uršulíniek	x	1979	Drenko 1980, 65–66
G	cirkev	66, 67, 68, 69, 63	Jezuiti - kostol a kolégium	x	1998	Lesák–Resutík 2000, 67; Lesák 2019, 454
H	cirkev	2	Primaciálny palác, Kaplnka sv. Ladislava	x	1988	Maruniaková 1990, 111
I	cirkev	306	Panská 11–Kaplnka Božieho Tela	x	2017	Lesák 2019, 460
hh	mesto	418/1	Na vršku 10	x	2003	Lesák 2019, 456
prázdna		422	Na vršku 6-8	x	1995	Lesák–Musilová–Hošo 1997, 124; Lesák 2019, 453

Pramene a literatúra

- ATB, 1991: Archeologická topografia Bratislavy (Polla, B.–Vallašek, A., edd.). Bratislava.
- BAGIN, A.–KRAJČI, J., 1988: Kostoly a kaplnky hlavného mesta SSR Bratislavy. Bratislava.
- BAXA, P., 1977: Archeologický výskum historického jadra Bratislavy v roku 1976, AVANS v roku 1976, 49–54.
- 1977–1979: Archeologický výskum v historickom jadre Bratislavy v roku 1977. In: Pamiatky a príroda Bratislavy, 7–16. Bratislava.
- 1978: Archeologický výskum historického jadra Bratislavy, AVANS v roku 1977, 32–36.
- 1980: Výskumy a nálezy v historickom jadre Bratislavy, AVANS v roku 1978, 39–42.
- 1980a: Záchranný výskum na Námestí SNP v Bratislave, AVANS v roku 1979, 33–34.
- 1983: Výskum v historickom jadre Bratislavy, AVANS v roku 1982, 47–49.
- 1984: Výskum v historickom jadre Bratislavy, AVANS v roku 1983, 37–38.
- 1985: Výskumy bratislavskej expedície Archeologického ústavu SAV, AVANS v roku 1984, 47–49.
- 1986: Preventívny výskum na Nálepkovej ulici 19–21 v Bratislave, AVANS v roku 1985, 54–55.
- 1987: Výskumy v historickom jadre Bratislavy, AVANS v roku 1986, 33–34.
- 1988: Výskum na Nálepkovej ulici 24 v Bratislave, AVANS v roku 1987, 36.
- BAXA, P.–FERUS, V., 1983: Výskum veže v severozápadnom nároží mestského opevnenia Bratislavy, AVANS v roku 1982, 49–52.
- 1985: Novoobjavená veža hradbového múru a Bratislava v druhej polovici 13. storočia. In: Pamiatky a príroda Bratislavy 9, 243–255. Bratislava.
- 1990: Výskum na Nálepkovej ulici 3–5 v Bratislave, AVANS v roku 1988, 37.
- BAXA, P.–FERUS, V.–MUSILOVÁ, M., 1987: K počiatkom kamennej meštianskej architektúry v Bratislave, SIArch XXXV, 417–440.
- BAXA, P.–MUSILOVÁ, M.–FERUS, V., 1986: Stavebnohistorický výskum objektu na Uršulinskej ulici 9 v Bratislave, AVANS v roku 1985, 56–57.
- BAXA, P. a kol., 1991: Baxa, P.–Lesák, B.–Musilová, M.–Mackovičová, Z., Výskumy v Štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava, AVANS v roku 1989, 24–25.

- ČAPLOVIČ, D.–LESÁK, B., 1992: Tretia etapa výskumu v Bratislave na Hlavnom námestí, AVANS v roku 1991, 25–27.
- 1993: Štvrtá záverečná sezóna v Bratislave na Hlavnom námestí, AVANS v roku 1992, 30–31.
- ČAPLOVIČ, D. a kol., 1992: Čaplovič, D.–Lesák, B.–Musilová, M.–Šefčáková, A., Záchranné výskumy v Štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava, AVANS v roku 1990, 28–30.
- DEJINY BRATISLAVY, 1982: Dejiny Bratislavy (Horváth, V.–Lehotská, D.–Pleva, J., edd.). Bratislava.
- DRENKO, Z., 1980: Výskum v záhrade uršulínok v Bratislave, AVANS v roku 1979, 65–66.
- FARKAŠ, Z.–KLINČOKOVÁ, K., 1992: Predstihový záchranný výskum na Nálepkovej ulici 14 v Bratislave, AVANS v roku 1990, 33–34.
- 1992a: Pokračovanie predstihového výskumu na Panskej (prv Nálepkovej) ulici 14 v Bratislave, AVANS v roku 1991, 32.
- FIALA, A.–PLACHÁ, V.–LEIXNER, A., 1969: Výskum malého prepoštského domu na Kapitulskej ulici č. 15 v Bratislave, Bratislava IV, 33–56.
- 1970: Archeologický a architektonicko-reštaurátorský výskum v objekte Stará radnica, Bratislava VI, 337–362.
- FEDERMAYER, F., 2003: Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624. Bratislava.
- FILIPEK, A., 2010: Jezuitský kostol v Bratislave. Trnava.
- FRICS, A. E.: Plán Bratislavy z roku 1766, Archív mesta Bratislavy, Zbierka máp a plánov, inv. č. 1022.
- HAJNALOVÁ, E., 1986: Paleobotanické analýzy niektorých nálezov z archeologických lokalít, AVANS v roku 1985, 89–97.
- HAJNALOVÁ, M.–MIHÁLYIOVÁ, J.–HAJNALOVÁ, E., 2004: Rastlinné makrozvyšky z malých nálezo- vých celkov, AVANS v roku 2003, 62–70.
- HOŠŠO, J., 1992: Záchranný výskum vo vežovom dome na Hlavnom námestí v Bratislave, AVANS v roku 1991, 48–49.
- HOŠŠO, J.–KÖNIG, T.–ŠUTEKOVÁ, J., 2007: Záchranný výskum v Lisztovej záhrade Univerzitnej knižnice v Bratislave, AVANS v roku 2005, 86–87.
- HOŠŠO, J.–LESÁK, B., 1996: Archeologický výskum predrománskej rotundy a karnera zaniknutej Osady sv. Vavrince v Bratislave – Die archäologische Erforschung der vorromanischen Rotunde und des Karners in der untergegangenen Siedlung des Hl. Vavrince/Laurenz in Bratislava, AH 21, 241–251.
- 2001: Archeologický výskum horizontu 12. až 13. storočia v historickom jadre Bratislavy – Archäologische Erforschung des 12.–13. Jahrhundertshorizonts im Stadtkern Bratislava, AH 26, 241–256.
- HOŠŠO, J.–LESÁK, B.–RESUTÍK, B., 2002: Nálezový súbor z odpadovej jamy patricijského domu na Františkánskom námestí č. 6 v Bratislave – Funde aus einer Abfallgrube des Patriziershauses auf dem Franziskaner Platz Nr. 6 in Bratislava, AH 27, 607–620.
- CHEBEN, I.–BIELICH, M., 2008: Výskum v priestore bratislavskej vodnej priekopy, AVANS v roku 2006, 77–79.
- JANKOVIČ, V., 1971: Zásady a postup rekonštrukcie miestopisu historického jadra Bratislavy v stredoveku, Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 7, 29–55.
- KATASTRÁLNA MAPA, Mapový klient ZBGIS. Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky. Dostupné z: https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis_sk_kataster_print_pos=48.142933,17.108758,17, cit. 24. 6. 2022.
- KOLNÍKOVÁ, E.–HUNKA, J., 1984: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1983, 124–129.
- KOSTKA, J., 1976: Klariský kostol v Bratislave. Bratislava.
- KOVÁČ, J., 2019: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu: „Rekonštrukcia meštianskeho domu–Katólicke noviny–redakcia, Kapitulská ul. 5, Bratislava“ (Bratislava, k. ú. Staré Mesto, parcela č. 365). Rkp. uložená v dokumentácii MÚOP, inv. č. V 1748.
- 2020: Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu: „Rekonštrukcia meštianskeho domu–Kapitulská 1–Albrechtov dom–Bratislava–k. ú. Staré Mesto, parcela č. 367“. Rkp. uložená v dokumentácii MÚOP, inv. č. V 1769.

- KOWALSKI, T., 2020: 70 rokov ochrany pamiatkových rezervácií na Slovensku. Dostupné z: <http://www.pamiatky.sk/sk/page/70-rokov-ochrany-pamiatkovych-rezervacii-na-slovensku>, cit. 5. 11. 2021.
- KRAMPL, T., 2007: Archeologický výskum kaplnky v Bratislave, AVANS v roku 2005, 115–117.
- LESÁK, B., 1995: Záchraný výskum na Hlavnom námestí v Bratislave, AVANS v roku 1993, 88–90.
- 1997: Nálezová správa priebehu záchraného archeologického výskumu MPR Bratislava – ulica Na vršku, par. č. 417. Rkp. uložená v dokumentácii MÚOP, inv. č. V 1428, V 1384.
- 2002: Predstihové archeologické výskumy na Ventúrskej ulici v Bratislave, AVANS v roku 2001, I. časť, 111–118.
- 2012: Osídlenie bratislavského podhradia v 9. až 10. storočí. In: Dejiny Bratislavy I. Brezalauspurc na križovatke kultúr: od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia (Šedivý, J.–Štefanovičová, T., edd.), 327–332. Bratislava.
- 2012a: Osídlenie bratislavského podhradia od 11. do prvej polovice 13. storočia. In: Dejiny Bratislavy I. Brezalauspurc na križovatke kultúr: od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia (Šedivý, J.–Štefanovičová, T., edd.), 397–413. Bratislava.
- 2019: Prehľad archeologickej činnosti Mestskej správy pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody a Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave v rokoch 1971–2018. In: Mestský ústav ochrany pamiatok. Zborník k 50. výročiu vzniku (Štassel, I., ed.), 445–461. Bratislava.
- LESÁK, B.–HOŠŠO, J., 1995: Záchrané výskumy v historickom jadre Bratislavy, AVANS v roku 1993, 91–92.
- LESÁK, B.–MINÁRIKOVÁ, M., 1993: Záchrané výskumy v Štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava, AVANS v roku 1992, 80–81.
- LESÁK, B.–MUSILOVÁ, M.–HOŠŠO, J., 1996: Výskumy v Štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava, AVANS v roku 1994, 121–124.
- 1997: Archeologické výskumy v historickom jadre Bratislavy, AVANS v roku 1995, 124–128.
- LESÁK, B.–MUSILOVÁ, M.–RESUTÍK, B., 1998: Archeologické výskumy v Štátnej mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava, AVANS v roku 1996, 106–110.
- LESÁK, B.–RESUTÍK, B., 2000: Archeologické výskumy a nálezy v historickom jadre Bratislavy, AVANS v roku 1999, 65–79.
- MARKOVÁ, K., 1978: Archeologický výskum v priestore bývalého františkánskeho kláštora na Pugačovovej ulici v Bratislave, AVANS v roku 1977, 159–160.
- MARUNIAKOVÁ, M., 1990: Záchrané výskumy v historickom jadre Bratislavy, AVANS v roku 1988, 110–112.
- 1991: Záchrané výskumy archeologického oddelenia MSPSOP v historickom jadre Bratislavy, AVANS v roku 1989, 65.
- 1992: Záchrané výskumy v historickom jadre Bratislavy, AVANS v roku 1991, 76–77.
- MARQUART, M.: Plán Bratislavy z roku 1765, Archív mesta Bratislavy, Zbierka máp a plánov, inv. č. 1021.
- MEDVEČKÝ, L., 1970: Klariský kostol v Bratislave, Bratislava V, 275–295.
- MENCL, V., 1935: Výkop farného kostela sv. Vavřince v Bratislavě, Bratislava IX, 465–467.
- MENCL, V.–MENCLOVÁ, D., 1936: Bratislava, stavební obraz města a hradu. Praha.
- MUSILOVÁ, M., 1987: Výskum na Rudnayovom námestí v Bratislave, AVANS v roku 1986, 74.
- 1988: Pokračovanie výskumu na Rudnayovom námestí 4 v Bratislave, AVANS v roku 1987, 92–93.
- 1988a: Záchraný výskum na Uršulínskej ulici v Bratislave, AVANS v roku 1987, 94.
- 1990: Výskumy na Michalskej ulici 12, 14–16 v Bratislave, AVANS v roku 1988, 114–115.
- 1990a: Výskumy na Nálepkovej ulici 14, 16, 18 v Bratislave, AVANS v roku 1988, 115–116.
- 2012: Bratislavské pohrebiská od konca 10. do prvej polovice 13. storočia. In: Dejiny Bratislavy I. (Šedivý, J.–Štefanovičová, T., edd.), 414–421. Bratislava.
- 2015: Archeologický výskum v Starej radnici v Bratislave v rokoch 2008–2010, AVANS v roku 2010, 172–175.
- 2019: Archeologické výskumy v rokoch 1970 až 1991. In: Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave. Zborník k 50. výročiu vzniku (Štassel, I., ed.), 54–71. Bratislava.

- MUSILOVÁ, M.–HORANSKÝ, P., 2002: Archeologický výskum predbránia Rybárskej brány v Bratislave, AVANS v roku 2001, I. časť, 138–140.
- MUSILOVÁ, M.–LESÁK, B.–RESUTÍK, B., 2003: Prezentácia archeologických pamiatok v mestskom prostredí na príklade Bratislavy, Monumentorum tutela 14, 165–178.
- NEZVALOVÁ, L., 2016: Osídlenie Kapitulskej ulice č. 6–8 v Bratislave v neskorom stredoveku a na začiatku novoveku – analýza nálezov s dôrazom na keramické nádoby, ŠZ 59, 75–94.
- PIFFL, A., 1965: Nález stredovekej hrnčiarskej pece na Primáciálnom námestí v Bratislave, Bratislava I, 63–90.
- 1967: Architektonický a stavebný vývin bratislavského Podhradia (Podhradské nábrežie od Trokanovej ulice po Žitavskú) I., Bratislava III, 197–236.
- 1969: Architektonický a stavebný vývin bratislavského Podhradia (Podhradské nábrežie od Žitavskej ulice po číslo 26) II., Bratislava IV, 117–166.
- 1970: Architektonický a stavebný vývin bratislavského Podhradia (Domy č. IV – 371/30 a IV – 470/32 na Podhradskom nábreží, Slepá ulička a Popradská ulica) III., Bratislava V, 23–62.
- 1971: Architektonický a stavebný vývin bratislavského Podhradia (Od Popradskej po Slatinskú) IV., Bratislava VI, 201–243.
- POLLA, B., 1979: Bratislava – západné suburbium. Košice.
- JEWISH BRATISLAVA, 2022: Portál stredovekej synagógy, Panská 11. Dostupné z: <http://www.jewishbratislava.sk/sk/stredoveka-synagoga/>, cit. 1. 2. 2022.
- PRAMENE, 2005: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII. – Turci v Uhorsku. Bratislava.
- PÚSR, 2014: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky – História úradu. Dostupné z: <http://www.pamiatky.sk/sk/page/historia-uradu>, cit. 5. 11. 2021.
- REPKA, D., 2016: Vrcholnostredoveké osídlenie na Kapitulskej ulici, poloha nádvorie Eszterházyho paláca v Bratislave, *Musaica archaeologica* 2, 147–176.
- RESUTÍK, B., 2019: Organizácia archeologického výskumu do roku 1969. In: Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave. Zborník k 50. výročiu vzniku (Štassel, I., ed.), 38–53. Bratislava.
- 2019a: Záchranná archeologická činnosť Mestského ústavu ochrany pamiatok v rokoch 1992 až 2017. In: Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave. Zborník k 50. výročiu vzniku (Štassel, I., ed.), 72–95. Bratislava.
- REXA, D., 1985: Výskum Pálffyho paláca na Nálepkovej ulici 19–21 v Bratislave, AVANS v roku 1984, 204–205.
- 1986: Výskum na Nálepkovej ulici 19–21 v Bratislave, AVANS v roku 1985, 201–203.
- SNM, 2022: Poslanie a história múzea. Dostupné z: <https://www.snm.sk/?arheologicke-muzeum-historia-muzea>, cit. 13. 1. 2022.
- ŠEDIVÝ, J., 2012: Spoločenská štruktúra obyvateľstva Bratislavy a jej okolia v 10. až 12. storočí. In: Dejiny Bratislavy I. Brezalauspurc na križovatke kultúr: od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia (Šedivý, J.–Štefanovičová, T., edd.), 374–392. Bratislava.
- ŠEFČÁKOVÁ, A., 1991: Včasnostredoveké kostry zo Sedlárskej ulice 2 v Bratislave, AVANS v roku 1989, 97–98.
- 1992: Včasnostredoveké kostry z Panskej ulice 16 v Bratislave, AVANS v roku 1991, 118–119.
- 1997: Kostry z 9. storočia z františkánskej záhrady v Bratislave, AVANS v roku 1995, 172–173.
- 2000: Ďalšie kostry z územia ŠMPR Bratislava, AVANS v roku 1998, 176–178.
- ŠIMONČÍKOVÁ KOÓŠOVÁ, P., 2008: Príspevok k archeologickému výskumu na nádvorí Eszterházyho paláca na Kapitulskej ulici v Bratislave – Ein Beitrag zur archäologischen Grabung im Hof von Palais Eszterházy in der Kapitelgasse (Kapitulska ulica) in Bratislava, AH 33, 157–165.
- 2017: Farnosť sv. Vavrinca v kontexte stredovekej Bratislavy. In: Devín Veroniky Plachej (Harmadyová, K., ed.), 213–225. Bratislava.
- ŠPIESZ, A., 2008: Bratislava v stredoveku. Bratislava.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T., 1969: Príspevok k prieskumu Bratislavského Podhradia – Kostol sv. Mikuláša, Bratislava V, 63–73.

- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. a kol., 2004: Dóm sv. Martina v Bratislave. Archeologický výskum 2002–2003. Bratislava.
- VALLAŠEK, A., 1988: Výskum bratislavského hradného svahu, AVANS v roku 1987, 137–138.
- 1990: Výskum bratislavského hradného svahu, AVANS v roku 1988, 166.
- 1991: Výskum bratislavského hradného svahu, AVANS v roku 1989, 103.
- 1992: Výskum bratislavského hradného svahu, AVANS v roku 1990, 99.
- ZEMKOVÁ, M.–MUSILOVÁ, M., 1989: Funkcia mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave – Die Funktion der öffentlichen Räume von Bratislava im 13. Jahrhundert, AH 14, 149–161.
- ZVAROVÁ, Z.–MATEJKA, M., 2019: Stavebný vývoj západného úseku mestského opevnenia Bratislavy. In: Fortifikačné systémy na území Bratislavy od praveku po 2. svetovú vojnu (Šimončičová Koošová, P.–Gondová, A., edd.), 63–85. Bratislava.
- ŽÁRY, J. a kol., 1990: Žáry, J.–Bagin, A.–Rusina, I.–Toranová, E., Dóm sv. Martina v Bratislave. Bratislava.

Zusammenfassung

Systematische archäologische Ergrabung einer mittelalterlichen Stadt am Beispiel Bratislavas

Die archäologische Ergrabung einer mittelalterlichen Stadt wird von vielen Faktoren beeinflusst. Der lebende Organismus ist ständig flächendeckend am wuchern und ist von vielen Umbauten gezeichnet, ständig wurde und wird er nach den Bedürfnissen des Besitzers verändert. In der vorliegenden Studie haben wir am Beispiel von Bratislava zu erfassen versucht, ob es nach mehr als hundert Jahren Grabungen möglich ist, die Forschungsergebnisse zusammenzufassen.

Die archäologische Ergrabung Bratislavas lässt sich unterteilen in die Ergrabung der mittelalterlichen Stadt – des historischen Stadtkerns, der von einer zweiten Wallmauerlinie umgrenzten inneren Vorstadt und der Burg Bratislava. Bei unserer Analyse haben wir uns auf die erste, eventuell zweite Gruppe konzentriert. Als Unterlage zur statistischen Auswertung der Grabungen haben wir einen Stadtplan von M. Marquart (1765) zugrunde gelegt, anhand dessen insgesamt 225 Stadtparzellen von uns bearbeitet wurden. Eine Analyse des Befestigungssystems wurde separat vorgenommen. In der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts befanden sich die meisten Stadtparzellen (76 %; Diagramm 1) in Privatbesitz. Wesentlich geringer vertreten waren Parzellen, die sich im Besitz von kirchlichen Institutionen befanden (14 %), an dritter Stelle standen Parzellen der Stadt (9 %), und zwei Parzellen (1 %) waren noch unbebaut. Im untersuchten Gebiet erfassten die archäologischen Grabungen insgesamt 134 von 225 Parzellen (Diagramm 2). Bei ihnen handelt es sich um durch mittelalterliche Ansiedlungen archäologisch belegte Fundstellen. Hinsichtlich der Zeit der Durchführung der archäologischen Grabungen (Diagramm 3) erfolgten die entscheidenden Grabungen zwischen den Jahren 1974 und 2011, insgesamt ist jedoch ein deutlicher Abwärtstrend bzgl. der Anzahl der durchgeführten Grabungen festzustellen.

In dem von uns ausgewerteten Komplex (Diagramm. 4) wurden auf 39 Parzellen Teile der Stadtbefestigung erfasst, d.h. die archäologische Grabung erfasste das Befestigungssystem in etwa 46 % seiner Ausdehnung. Die Wallmauer wurde auf 29 Parzellen (35 %), die Zwingermauer an 20 (24 %) und der Graben an 19 (23 %) Stellen freigelegt. In zehn (12 %) Lagen wurde das Mauerwerk eines Turmes oder einer Bastion erfasst. Hinsichtlich der öffentlichen Räume haben die archäologischen Grabungen jeden Stadtplatz im Stadtinnern erfasst, wenn auch in unterschiedlichem Maße. Eine Auswertung des Untersuchungsgrades des Straßennetzes ist nicht möglich. Die christlichen Sakralobjekte im Stadtinnern wurden zu 66 % archäologisch erforscht, wenn auch in verschiedenem Umfang. Im Falle der Synagoge wurde ihre Lokalisierung nicht zufriedenstellend geklärt. Die archäologischen Grabungen erfassten alle Begräbnisstellen der mittelalterlichen Stadt und in ihrer nahen Umgebung. Sie

konzentrierten sich nicht vorrangig auf Friedhöfe, sondern auf die in deren Bereich stehenden Bauten (Kapellen, Kirchen). Auf diese Weise wurde der Umfang der Aushebungen durch den Umfang der freigelegten Architektur, ggf. deren Teile bestimmt. Der größte anthropologische Komplex – insgesamt um die 200 Gräber – stammt vom Friedhof bei der Laurentiuskirche. Im Jahr 2002 wurden im Denkmalreservat 74 archäologisch untersuchte Brunnen erfasst (Musilová–Lesák–Resutík 2003, 171), bei unserer Analyse haben wir mit 31 veröffentlichten Funden von 23 Lagen gearbeitet. Beide Summen sind deutlich geringer als die Anzahl der Parzellen und bewegen sich hinsichtlich ihres Untersuchungsgrades deutlich unterhalb dem Niveau des Gesamtwertes. Bezüglich dem Gebiet der mittelalterlichen Stadt wurden ca. 25 freigelegte Öfen in 19 Lagen veröffentlicht. Die höchste Prozentzahl von ihnen stellen Backöfen für Brot. Anhand der veröffentlichten Forschungsergebnisse können keine Areale ausgemacht werden, die auf eine bestimmte Art einer speziellen Handwerksproduktion konzentriert wären. Der Grund dafür kann darin liegen, dass das Gelände unzulänglich untersucht wurde, die jeweilige archäologische Situation von Umbauten zerstört wurde, oder die Einwohner auf eine solche Produktionsart ausgerichtet waren (Weinbau und Weinherstellung), die keine direkten archäologisch erfassbaren Spuren in der Stadt hinterlassen hat.

Bei einer langfristigen oder systematischen archäologischen Ergrabung der Stadt spielt die Koordinationsstelle eine wichtige Rolle. Diese wird z. Zt. vom Kreisdenkmalamt Bratislava (KPÚ) wahrgenommen. Ihre Aufgabe besteht darin, die aktuellen Grabungen zielgerichtet auf die Ergänzung älterer, bereits erfasster Funde zu konzentrieren. Eine Erleichterung für die Bearbeitung der großen, von der Archäologie bislang gewonnenen Informationsmenge ist eine Konzentration der Grabungsdokumentationen und archäologischen Funde in so wenig Institutionen wie möglich. Im Falle von Bratislava ermöglichte die Existenz zweier städtischer Einrichtungen, ihre gegenseitige Zusammenarbeit sowie die Koordination mit anderen Forschungseinrichtungen im historischen Stadtkern die Schaffung der Grundlagen für eine langfristige systematische Ergrabung der Stadt auf der Grundlage kleinerer selbständiger Grabungen.

Mgr. Petra **Šimončíčová Koošová**, PhD., Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave, Uršulínska 9, 811 01 Bratislava, Slovenská republika, simoncikovakoosova@muop.eu

† PhDr. Branislav **Lesák**, Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave, Uršulínska 9, 811 01 Bratislava, Slovenská republika

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

